

לגמור את החודש – הכנסות, הוצאות וחיסכון של משקי בית בישראל

איתן רגב*

תקציר

פרק זה סוקר את מאזן ההכנסות, ההוצאות והחיסכון של משקי בית ממגזרים שונים וברמות הכנסה שונות, תוך התייחסות מיוחדת לדפוסי הצריכה והחיסכון במגזר החרדי ופעילותו בתחום הנדל"ן. חלק ניכר מוקדש לאופן מימון רכישת הדירות באוכלוסייה החרדית, נוכח משאביה המוגבלים. מן הנתונים עולה כי מאזן ההכנסות וההוצאות של משק בית חרדי ממוצע נמצא בגירעון מובנה של למעלה מ-3,000 שקלים בחודש (כרבע מהוצאותיו) – אשר ממומן בחלקו באמצעות נטילת הלוואות בהיקפים גדולים, וגורם לגידול מתמיד בהיקף התחייבויותיהם של משקי בית חרדיים לבנקים ולמלווים אחרים (כגון מוסדות גמ"ח). תשלומי המשכנתה החודשיים של משקי בית חרדיים עלו בעשור האחרון ב-72 אחוז במונחים ריאליים, וגם שיעור החרדים בעלי המשכנתאות והיקף ההשקעות בנדל"ן במגזר עלו באופן משמעותי. נראה כי חלק גדול מן הכספים המשמשים להשקעות אלו מקורם בהון שחור מחו"ל, וכי לתופעה זו עשויה להיות השפעה בלתי מבוטלת על הביקוש לדירות (ולדירות להשקעה בפרט) ועל מחיריהן. מבט על מאזני ההכנסות וההוצאות בכלל המגזרים מגלה תמונה מטרידה, ולפיה משק הבית הממוצע בישראל אינו מסוגל לרכוש דירה ללא סיוע, לרוב מחסכונות ההורים – ואלו הולכים ומצטמצמים.

* איתן רגב, מרכז טאוב לחקר המדיניות בישראל, דוקטורנט בחוג לכלכלה באוניברסיטה העברית בירושלים. ברצוני להודות לדן בן-דוד ולאיל קמחי על ההכוונה והסיוע בגיבוש המחקר; לנעם גרובר על העצות הטובות ועל הנגשת נתונים חשובים; ולבן ריצ'רדסון על תובנותיו החשובות, אשר תרמו להבנת התמונה הגדולה.

מבוא

פרק זה מציג במידת פירוט גבוהה את רכיבי ההכנסות, ההוצאות והחיסכון של משקי בית בישראל, בחלוקה לפי קבוצות אוכלוסייה ולפי רמות הכנסה. הנתונים המוצגים בפרק מתבססים על סקרי הוצאות משקי הבית של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לשנים 2012–2003, אך מרבית התרשימים מתייחסים לשנת 2011. הפרק מורכב מארבעה סעיפים עיקריים: הסעיף הראשון והסעיף השני עוסקים (בהתאמה) בהכנסות ובהוצאות החודשיות של משקי הבית בישראל. הסעיף השלישי סוקר את חיסכון משקי הבית ועוסק גם בהשקעות בדיור. חלק נרחב ממנו מוקדש לפעילות המגזר החרדי בתחום הנדל"ן ולשאלה כיצד מצליחים משקי בית חרדיים לרכוש דירות נוכח משאביהם המוגבלים. הסעיף הרביעי עוסק בגורמים לפער הגדול בין ההוצאות להכנסות המדווחות במשקי בית חרדיים, תוך התייחסות למקורות ההכנסה הבלתי מדווחים.

הסקירה המובאת בסעיפים 1–3 מתבצעת בשיטה של Top Down, כלומר בתחילת כל סעיף מוצגים הרכיבים העיקריים בסך ההכנסות, ההוצאות או החיסכון, ולאחר מכן מוצג פירוט של הרכיבים המשניים בכל רכיב עיקרי. בסוף הסעיף השלישי מוצגים המאזנים המפורטים של ההכנסות וההוצאות הכספיות של משקי הבית (והפערים ביניהם) לפי קבוצות אוכלוסייה ולפי רמות הכנסה שונות (ראו תרשימים א' ו-ב' בעמודים 55–54). מאזנים אלו מראים אילו קבוצות אוכלוסייה בישראל מתקשות יותר מאחרות "לגמור את החודש".

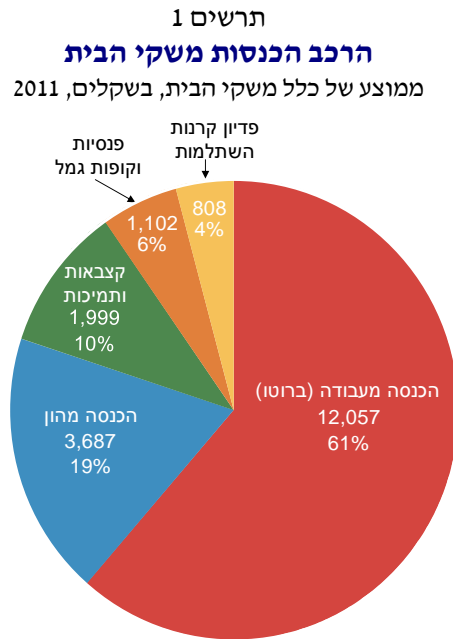
1. הכנסות משקי הבית

הכנסות משקי הבית מגיעות מחמישה מקורות עיקריים: עבודה, הון (כולל הכנסה בעין¹ מבעלות על דירה למגורים), קצבאות ותמיכות, פנסיות וקופות גמל, ופדיון קרנות השתלמות. בעוד שארבעת המקורות הראשונים משקפים הכנסות חודשיות שוטפות, פדיון קרנות השתלמות הוא הכנסה חד-פעמית גדולה, אשר אינה מופיעה בסקרי ההוצאות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ולכן היה צורך לאמוד אותה באופן עקיף על סמך ההפקדות החודשיות של משקי בית לקרנות השתלמות (המופיעות בסקר ההוצאות).²

ההכנסה הממוצעת ברוטו מעבודה במשק בית עמדה ב-2011 על 12,057 שקלים. ההכנסה מהון, הנובעת ברובה מהכנסה בעין בגין מגורים בדירה בבעלות עצמית, הייתה 3,687 שקלים בממוצע. ההכנסה מקצבאות ותמיכות הייתה 1,999 שקלים, וההכנסה מפנסיות וקופות גמל עמדה על 1,102 שקלים. ההכנסה (החד-פעמית) מפדיון קרנות השתלמות מיתרגמת להכנסה חודשית ממוצעת של 808 שקלים (תרשים 1).

¹ הכנסה בעין מבעלות על דירה אינה הכנסה ממשית כי אם זקיפה וירטואלית של הכנסה המייצגת את גובה שכר הדירה (ההיפותטי) שהיה על משק הבית לשלם אם הדירה לא הייתה בבעלותו. כלומר, ההכנסה בעין בגין בעלות על דירה היא למעשה ההוצאה החודשית שנחסכה ממשק הבית בזכות הבעלות; או לחלופין, שכר הדירה שהיה מתקבל לו היו משכירים את הדירה למשפחה אחרת.

² האומדן לסכום פדיון קרנות השתלמות (בפריסה חודשית) מחושב על ידי הכפלת סכום הפרשות החודשיות של העובד לקרנות השתלמות ב-5, כדי להביא בחשבון גם את הפרשות המעביד לקרן ההשתלמות ואת תשואת הקרן עד לפדיון (הפרשות המעביד גדולות פי 3 מהפרשות העובד, ולכן הפרשות העובד והמעביד ביחד גבוהות פי 4 מהפרשות העובד. לכך יש לצרף את תשואת הקרן עד לפדיון, שחל בדרך כלל לאחר 6 שנים. תשואה זו מוערכת בכ-25 אחוז, ולכן יש להכפיל את סך הפרשות החודשיות של העובד ושל המעביד ב-1.25. $1.25 \times [1 + 3] = 5$).

מקור: איתן רגב, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
נתונים: סקר הוצאות משקי בית של הלמ"ס

הכנסות לפי חמישוני

בבחינת פערי ההכנסות ברוטו בין חמישוני ההכנסה השונים ניתן לראות כי ממוצע ההכנסות של משקי בית בחמישון העליון הוא כמעט כפול מממוצע ההכנסות בחמישון הרביעי, וגדול פי 6 מהממוצע בחמישון התחתון (תרשים 2).³ עיקר הפער נובע מפערים משמעותיים בשכר ברוטו, אשר מצטמצמים כאשר מנכים מההכנסה את תשלומי החובה.⁴ עם זאת, חלק ניכר מהפער בהכנסות נובע מכך שבקרב משקי בית בחמישון העליון ההכנסה בעין בגין בעלות על דירה גבוהה בהרבה מזו של משקי בית בחמישוני הנמוכים, וכך גם ההכנסות מפנסיה ומקופות גמל, ומפדיון קרנות השתלמות.

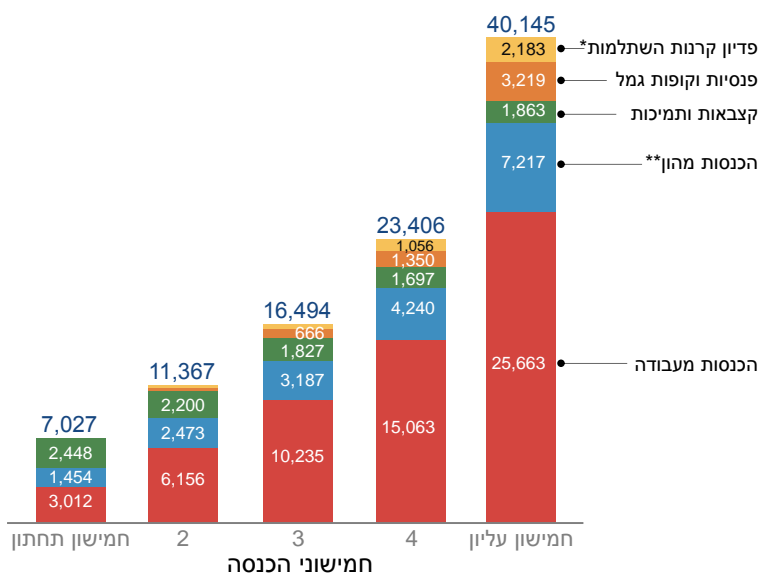
³ מרבית הניתוח המובא בגוף הפרק הוא לפי קבוצות אוכלוסייה. פירוט לפי חמישוני הכנסה מובא בתרשימים שבנספחים.

⁴ פירוט תשלומי החובה לפי קבוצות אוכלוסייה מוצג בתרשים 11. תשלומי חובה לפי חמישוני הכנסה מוצגים בתרשים 4 בנספחים.

תרשים 2

התפלגות ההכנסות החודשיות ברוטו של משקי הבית

לפי חמישוני הכנסה, בשקלים, 2011

* מחושב על פי הפרשות עובד לקרנות השתלמות והכפלת סכום זה ב-5 (כדי להביא בחשבון גם את הפרשות המעביד לקרן ההשתלמות ואת תשואת הקרן עד לפדיון).

** הכנסה מריבית ודיווידנדה; הכנסה בעין מרכב; הכנסה מרנטה ומרכוש; הכנסה בעין מדיור.

מקור: איתן רגב, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל נתונים: סקר הוצאות משקי בית של הלמ"ס

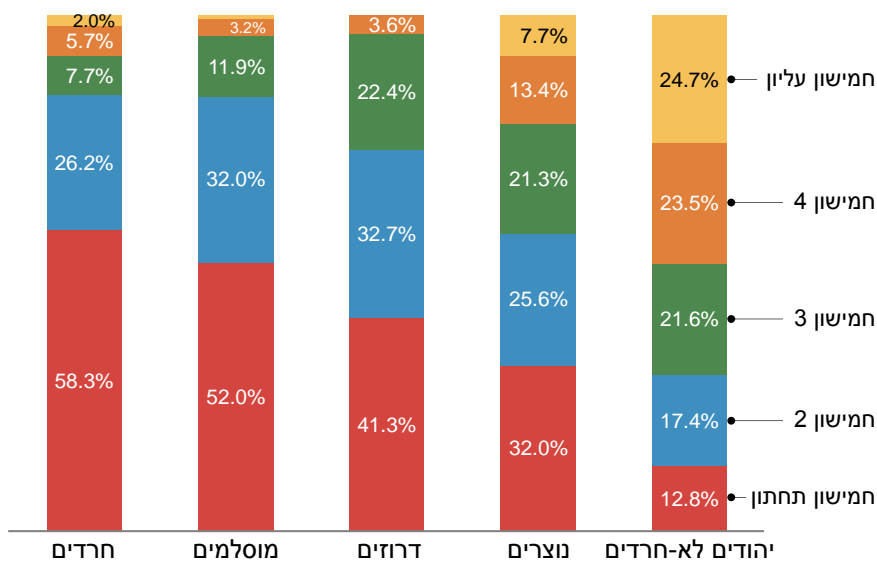
עיקר הניתוח בפרק מתבצע לפי חלוקה לחמש קבוצות אוכלוסייה – יהודים לא-חרדים, חרדים,⁵ מוסלמים, דרוזים ונוצרים.⁶ בין רמות ההכנסה של משקי בית

⁵ משקי בית הוגדרו כחרדים אם לא היה בביתם מכשיר טלוויזיה ולפחות אחד מבני משק הבית למד בישיבה גבוהה כמוסד לימודים אחרון. נתוני הסקר החברתי לשנת 2011 מראים כי 97 אחוז מן החרדים אשר למדו בישיבה גבוהה אינם צופים כלל בטלוויזיה (ועוד 3 אחוזים צופים פחות משעה ביום). לעומת זאת, כ-60 אחוז מן הדתיים (שאינם חרדים) אשר למדו בישיבה גבוהה נוהגים לצפות בטלוויזיה. לפיכך, משקי בית שיש בהם תלמידי ישיבות אך יש בבעלותם טלוויזיה הם כמעט בוודאות לא-חרדים.

⁶ כ-75 אחוז ממשקי הבית הנוצריים הם ערבים, וכ-25 אחוז הם יוצאי ברית המועצות לשעבר.

מהמגזרים השונים קיימים הבדלים משמעותיים, ולהבדלים אלו יש השפעה גדולה על דפוסי הצריכה והחיסכון בכל קבוצה. כפי שניתן לראות בתרשים 3, המציג את ההתפלגות לחמישוני הכנסה לפי קבוצות אוכלוסייה, בכל אחת מן הקבוצות התפלגות ההכנסות היא שונה. 58.3 אחוז ממשקי הבית החרדיים משתייכים לחמישון התחתון, לעומת 12.8 אחוז בלבד בקרב יהודים לא-חרדים. אצל יהודים לא-חרדים, כרבע ממשקי הבית משתייכים לחמישון העליון, אך בקרב חרדים, מוסלמים ודרוזים, רק אחוז זניח ממשקי הבית משתייכים לחמישון זה. להבדלים אלו כאמור יש חשיבות מרכזית בפירוש הממצאים המובאים בהמשך.

תרשים 3
התפלגות חמישוני הכנסה לפי קבוצות אוכלוסייה, 2011

מקור: איתן רגב, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
 נתונים: סקר הוצאות משקי בית של הלמ"ס

הכנסותיהן של קבוצות אוכלוסייה שונות

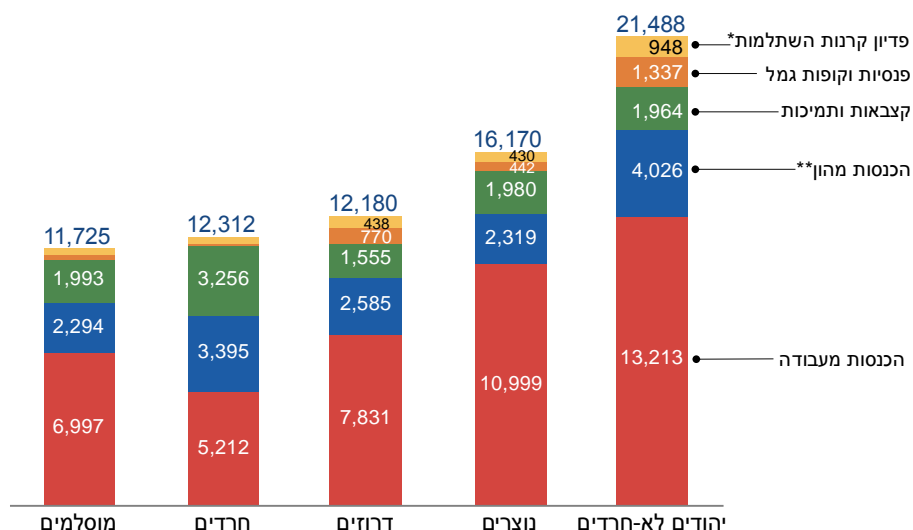
מניתוח התפלגות ההכנסות (ברוטו) של משקי בית מקבוצות אוכלוסייה שונות (תרשים 4) עולה כי הכנסותיהם של משקי בית יהודיים לא-חרדיים גבוהות משמעותית בהשוואה לכל שאר הקבוצות, ועומדות על 21,488 שקלים בממוצע

בחודש. חשוב לציין שוב כי נתון זה כולל גם הכנסה בעין מבעלות על דירה ומבעלות על רכב (אשר נכללות בהכנסה מהון). סך ההכנסות מעבודה של משקי בית יהודיים לא-חרדיים עומד על 13,213 שקלים לעומת 10,999 שקלים בקרב נוצרים, 7,831 שקלים בקרב דרוזים, 6,997 שקלים אצל מוסלמים ו-5,212 שקלים אצל חרדים. אף שהכנסותיהם של משקי בית חרדיים מעבודה הן הנמוכות ביותר, סך הכנסותיהם גבוה מההכנסות של משקי בית מוסלמיים. שני מקורות ההכנסה המביאים לתוצאה זו הם קצבאות ותמיכות והכנסה מהון (בעיקר הכנסה בעין מבעלות על דירה). בעוד שהכנסות ההון של משקי בית לא-יהודיים נעות בין 2,300 ל-2,600 שקלים, הכנסות ההון של משקי בית חרדיים עומדות על 3,395 שקלים. הפער בהכנסות מקצבאות ותמיכות אף גבוה יותר. הכנסותיהם של משקי בית חרדיים מקצבאות ותמיכות עומדות על 3,256 שקלים לעומת כ-2,000 שקלים בקרב משקי בית יהודים לא-חרדיים, נוצריים ומוסלמיים, ו-1,555 שקלים בקרב משקי בית דרוזיים.

תרשים 4

התפלגות ההכנסות החודשיות ברוטו של משקי הבית

לפי קבוצת אוכלוסייה, בשקלים, 2011

* מחושב על פי הפרשות עובד לקרנות השתלמות והכפלת סכום זה ב-5 (כדי להביא בחשבון גם את הפרשות המעביד לקרן ההשתלמות ואת תשואת הקרן עד לפדיון).
 ** הכנסה מריבית ודיווידנדה; הכנסה בעין מרכב; הכנסה מרנטה ומרכוש; הכנסה בעין מדיר.

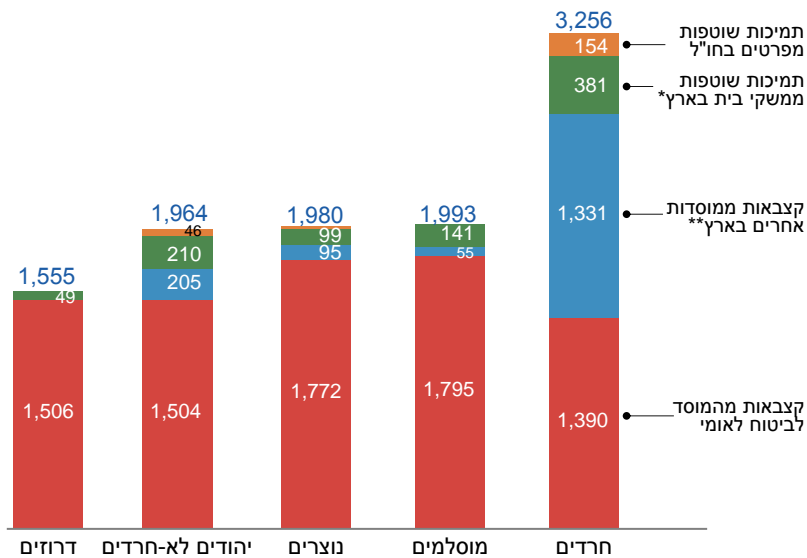
מקור: איתן רגב, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
 נתונים: סקר הוצאות משקי בית של הלמ"ס

כדי להבין את פשר הפערים בין המגזרים השונים בהכנסות מקצבאות והכנסות מהון, יש לבחון את סעיפי ההכנסה הללו ביתר פירוט. כפי שניכר בתרשים 5, מרבית הפער בין חרדים לשאר המגזרים בהיקף הקצבאות והתמיכות נובע מתמיכות המתקבלות ממוסדות בארץ שאינם המוסד לביטוח לאומי (שהוא המקור למרבית התמיכות בשאר המגזרים). עם מוסדות אלו נמנים בין השאר משרד הרווחה, משרד הבינוי והשיכון, הסוכנות היהודית וישיבות תורניות. היקף התמיכות שמקבל משק בית חרדי ממוסדות אלו עומד על 1,331 שקלים בחודש במוצע. נוסף לכך נהנים משקי הבית החרדיים מתמיכות של משקי בית בארץ בסך 381 שקלים בחודש, ומחוי"ל – בסך 154 שקלים. גובה התמיכות החודשיות שמקבל משק בית חרדי ממוצע עומד על 3,256 שקלים – סכום הגבוה ב-805 שקלים מהתמיכות שמקבל משק בית ממוצע בחמישון התחתון (תרשים 1' בנספחים).

תרשים 5

קצבאות ותמיכות חודשיות למשק בית

לפי קבוצת אוכלוסייה ומקור תמיכה, בשקלים, 2011

* הכנסה מפרטים בארץ; דמי מזונות; הכנסה שוטפת אחרת.
 ** משרד הביטחון, משרד הקליטה, משרד הבינוי והשיכון, משרד הרווחה, הסוכנות היהודית, ישיבות וכדומה; מלגות לימודים המתקבלות באופן שוטף.

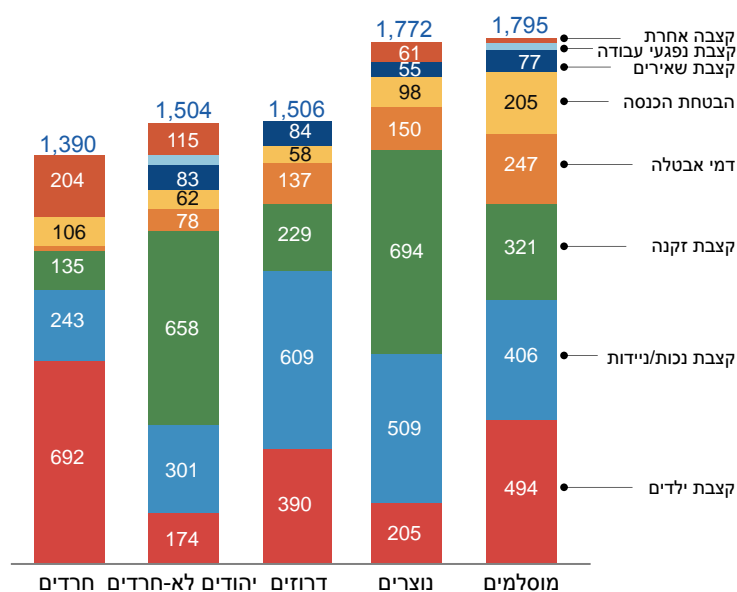
מקור: איתן רגב, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
 נתונים: סקר הוצאות משקי בית של הלמ"ס

היקף הקצבאות שמקבלים משקי בית חרדיים מהמוסד לביטוח לאומי נמוך במקצת בהשוואה לקבוצות האוכלוסייה האחרות, והדבר נובע מכמה סיבות. הסיבה העיקרית היא הרכב הגילים בקבוצה זו. מדובר באוכלוסייה צעירה מאוד – כ-60 אחוז ממנה מתחת לגיל 20. כתוצאה מכך, היקף קצבאות הילדים למגזר החרדי הוא אמנם הגבוה ביותר מבין קבוצות האוכלוסייה – אך היקף קצבאות הזקנה וקצבאות הנכות הוא הנמוך ביותר (תרשים 6).

תרשים 6

קצבאות חודשיות למשק בית מהמוסד לביטוח לאומי

לפי קבוצת אוכלוסייה וסוג קצבה, בשקלים, 2011

מקור: איתן רגב, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
נתונים: סקר הוצאות משקי בית של הלמ"ס

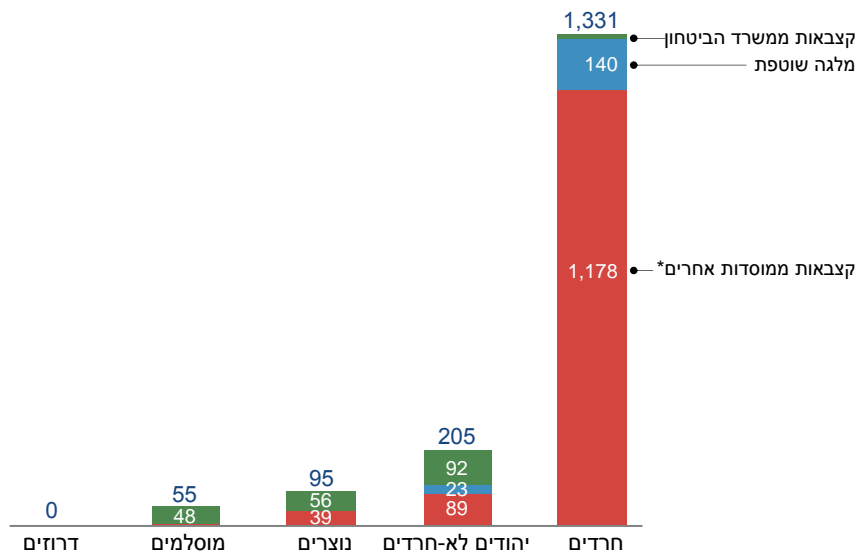
בעוד שהקצבה הממוצעת לילד בישראל עומדת על 140 שקלים, קצבת הזקנה הממוצעת לקשיש בישראל עמדה ב-2012 על 2,109 שקלים. שיעור הקשישים במגזר החרדי נמוך יחסית, ולכן גם שיעור מקבלי קצבאות הזקנה נמוך. יתר על כן, אוכלוסייה צעירה יותר מתאפיינת בשיעור נכים נמוך, ולכן גם שיעור מקבלי קצבאות הנכות נמוך יותר בקרב החרדים. גם שיעור מקבלי דמי האבטלה במגזר

החרדי נמוך בהשוואה לקבוצות האחרות, ככל הנראה מכיוון שאי תעסוקה הנובעת מבחירה באורח חיים תורני אינה מקנה זכאות לדמי אבטלה. כמו כן, בשונה משאר קבוצות האוכלוסייה, אברכים רבים מקבלים הבטחת הכנסה ממשרד החינוך (ולא מהמוסד לביטוח לאומי). הכנסה זו נכללת בסעיף "תמיכות מממוסדות אחרים בארץ", המופיע בתרשים 5 לעיל, ובפירוט רב יותר בתרשים 7.

תרשים 7

קבאות ותמיכות חודשיות למשק בית ממוסדות בארץ שאינם המוסד לביטוח לאומי

לפי קבוצת אוכלוסייה ומקור תמיכה, בשקלים, 2011

* משרד הקליטה, משרד הבינוי והשיכון, משרד הרווחה, הסוכנות היהודית, ישיבות וכדומה.

מקור: איתן רגב, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל נתונים: סקר הוצאות משקי בית של הלמ"ס

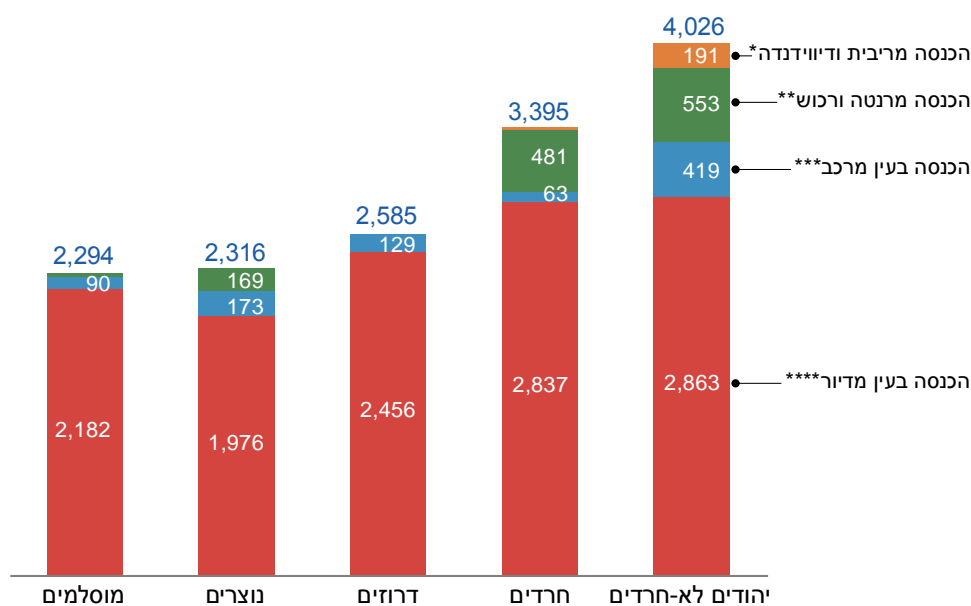
בבחינת רכיבי ההכנסה מהון (תרשים 8) ניתן לראות כי הפער בין הכנסות החרדים מהון להכנסותיהם של הלא-יהודים מהון נובע בעיקרו מהכנסה בעין מדיוור, כלומר מזקיפת הכנסה מבעלות על דירה. בקרב החרדים ההכנסה הממוצעת הנזקפת בגין בעלות על דירה עומדת על 2,837 שקלים, ואילו אצל הלא-יהודים היא

נעה בין 1,950 ל-2,500 שקלים. שאר הפער נובע מהכנסה מרנטה ומרכוש (בעיקר משכר דירה), שהוא סעיף הכנסה משמעותי עבור החרדים, אך לא עבור הלא-יהודים. נראה כי ההכנסות מהון הן רכיב בעל תרומה משמעותית לפערי ההכנסה בין החמישונים השונים (תרשים נ'2 בנספחים).

תרשים 8

הכנסות חודשיות מהון למשק בית

לפי קבוצת אוכלוסייה ומקור הכנסה, בשקלים, 2011

* ריבית על פיקדונות קצרי מועד; ריבית על תכניות חיסכון מעל שנה; ריבית על אג"ח; דיווידנד.

** הכנסה מהשכרת בית, דירה או חדר; הכנסה מהשכרת רכוש אחר.

*** הכנסה בעין מרכב בבעלות; הכנסה בעין מרכב של מעביד.

**** זקיפת הכנסה מדירה בבעלות; זקיפת הכנסה מדירה בדמי מפתח; זקיפת הכנסה מדירת חינוך.

מקור: איתן רגב, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
נתונים: סקר הוצאות משקי בית של הלמ"ס

2. הוצאות משקי הבית

הוצאות משקי הבית בישראל נחלקות לארבעה סעיפים עיקריים: תצרוכת, תשלומי חובה, רכישת נכסים (נדל"ניים או פיננסיים) והעברות למשקי בית אחרים (למשל דמי מזונות). סעיף ההוצאה העיקרי הוא כמובן תצרוכת, וההוצאה הממוצעת על סעיף זה ב-2011 הייתה 13,967 שקלים (תרשים 9). סכום זה כולל בתוכו גם צריכה בעין מבעלות על דירה ועל רכב, ולכן הוא גבוה בכ-3,000 שקלים מההוצאה הכספית לתצרוכת.⁷ ממוצע תשלומי החובה למשק בית בישראל עמד ב-2011 על 2,563 שקלים. מתוכם 1,448 שקלים שולמו למס הכנסה, 568 שקלים למס בריאות ו-547 שקלים לביטוח לאומי. ממוצע ההעברות הכספיות למשקי בית אחרים הסתכם ב-444 שקלים, מתוכם 406 שקלים למשקי בית בארץ ו-38 שקלים למשקי בית בחו"ל.

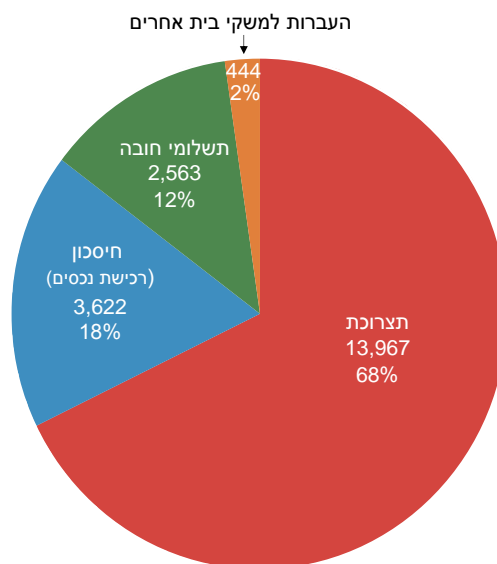
ההשקעה החודשית הממוצעת בנכסים נדל"ניים ופיננסיים (אשר על פי הגדרות הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מוגדרת כחיסכון) עמדה ב-2011 על 3,622 שקלים. סכום זה כולל הפרשות (מצד העובד) לפנסיה, לביטוח מנהלים, לקופות גמל ולקרנות השתלמות, וכן השקעות נטו בנדל"ן (ערך הדירות שנרכשו בקיזוז ההלוואות שנלקחו לשם רכישתן).⁸ כמו כן, סכום זה כולל את החזרי המשכנתא החודשיים של משקי הבית (קרן וריבית). באופן לא מפתיע, חלק הארי של חיסכון משקי הבית מופנה לרכישת דירה.⁹

⁷ פירוט של סך ההוצאות הכספיות (בניכוי צריכה בעין) מוצג בהמשך.

⁸ מכיוון שרכישת דירה היא הוצאה חד-פעמית גדולה, ורק מספר קטן יחסית של משקי בית רוכש דירה בכל שנה, יש צורך לתרגם הוצאה זו למונחים של הוצאה חודשית ממוצעת למשק בית. החישוב נעשה על ידי חלוקת סך סכומי הרכישות בשנה נתונה בסך משקי הבית (כולל אלו שלא רכשו דירה באותה שנה) – כלומר פריסת ההוצאה על דיוור בשנה נתונה על פני כל משקי הבית – כדי לקבל את ההוצאה השנתית הממוצעת למשק בית על רכישת דיוור. לאחר מכן מחולק סכום זה ב-12 כדי לקבל את ההוצאה החודשית הממוצעת.

⁹ המונח "חיסכון" מתייחס כאן אך ורק להשקעה בנכסים פיזיים (כגון נדל"ן) או פיננסיים (כגון קרן השתלמות). הוא אינו כולל תכניות חיסכון בבנק מפני שאין נתונים ישירים לגביהן, וניתן רק לאמוד את גודלן על סמך הפער בין ההכנסות הכספיות להוצאות הכספיות (כפי שיודגם בהמשך).

תרשים 9 הרכב הוצאות משקי הבית*, בשקלים,

* מחושב לפי ממוצע של כלל משקי הבית.

מקור: איתן רגב, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
נתונים: סקר הוצאות משקי בית של הלמ"ס

הוצאות על תצרוכת

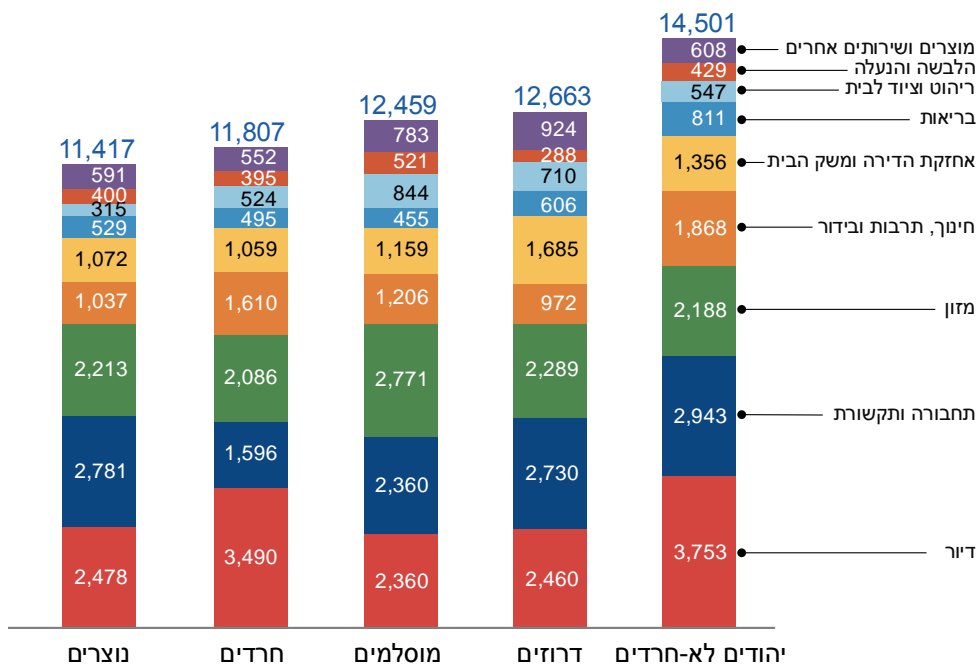
התפלגות ההוצאה על תצרוכת משתנה בין קבוצות האוכלוסייה השונות, ולכן יכולה לספק תובנות לגבי הבדלים בסדרי העדיפויות שלהן. בקרב כל המגזרים (יהודי לא-חרדי, חרדי, מוסלמי, נוצרי ודרוזי) חמשת סעיפי ההוצאה העיקריים הם דיור, תחבורה ותקשורת, מזון, חינוך (כולל תרבות ובידור), ואחזקת משק הבית. עם זאת, סדרי העדיפויות וגודלם היחסי של כל אחד מסעיפי ההוצאה הללו משתנים בין קבוצה לקבוצה (תרשים 10א').

בשלוש מתוך חמש הקבוצות סעיף ההוצאה העיקרי הוא דיור. במשקי בית יהודיים לא-חרדיים עומדת ההוצאה על דיור על 3,753 שקלים, ובמשקי בית חרדיים – על 3,490 שקלים. לעומת זאת במשקי בית לא-יהודיים (מוסלמיים, נוצריים או דרוזים) נעה ההוצאה על דיור בין כ-2,360 לכ-2,480 שקלים. חשוב לציין

כי אחוז הבעלות על דירות בקרב משפחות לא-יהודיות הוא דווקא גבוה משמעותית בהשוואה ליהודים לא-חרדים ולחרדים (ראו תרשים 14 בהמשך). עם זאת, נראה כי שווין של דירות אלו נמוך בהשוואה לדירות של משקי בית במגזר היהודי, ולכן, נזקפת ללא-יהודים הוצאה נמוכה יותר בגין צריכת דיור בעין. יתר על כן, כאמור, רק אחוז קטן מהמשפחות הלא-יהודיות גרות בשכירות, ולכן בקבוצה זו ההוצאה הממוצעת על שכר דירה נמוכה משמעותית.

ההשוואה בין הרכב ההוצאות של משפחות חרדיות לזה של משפחות לא-יהודיות מעניינת במיוחד, מכיוון שסך ההוצאות שלהן דומה למדי אך הרכבן שונה מאוד – דבר המעיד על הבדלים משמעותיים בצרכים ובסדרי העדיפויות. משפחות לא-יהודיות מוציאות כ-2,500 שקלים בחודש על תחבורה ותקשורת, לעומת 1,596 שקלים בלבד במשפחות חרדיות. הפער נובע בעיקר מכך שמשפחות חרדיות משתמשות הרבה יותר בתחבורה ציבורית ופחות ברכבים פרטיים, אך גם מכך שהן צורכות פחות תוכני תקשורת, כגון טלוויזיה בכבלים ואינטרנט.

תרשים 10א'
התפלגות הוצאות משקי בית על תצרוכת
 לפי קבוצת אוכלוסייה, בשקלים, 2011

מקור: איתן רגב, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
 נתונים: סקר הוצאות משקי בית של הלמ"ס

מעניין לראות כי בקרב כל קבוצות האוכלוסייה, למעט המוסלמים, ההוצאה החודשית על מזון דומה למדי, ועומדת על 2,000–2,300 שקלים למשק בית. בקרב המוסלמים ההוצאה המקבילה גבוהה משמעותית, ועומדת על 2,771 שקלים. מרבית הפער מוסבר בהוצאה גבוהה יחסית של משקי בית מוסלמיים על בשר ועופות – כ-730 שקלים, לעומת כ-350 שקלים במגזרים אחרים; וכן בהוצאה גבוהה יותר על ירקות טריים – כ-215 שקלים, לעומת כ-150 שקלים במגזרים אחרים. ההוצאה על חינוך, תרבות ובידור במשקי בית יהודיים גבוהה משמעותית בהשוואה ללא-יהודים. בעוד שהיהודים הלא-חרדים מוציאים בממוצע 1,868 שקלים בחודש על חינוך, והחרדים מוציאים 1,610 שקלים, המוסלמים מוציאים 1,206 שקלים, הנוצרים – 1,037 שקלים, והדרוזים – 972 שקלים בלבד. חשוב לזכור כי בדומה להוצאה על מזון, גובה סך ההוצאה על חינוך תלוי במספר הנפשות במשק הבית, לכן תקנון למספר הנפשות (כפי שיוצג בהמשך) מספק תמונת מצב מדויקת יותר.

הוצאות אחזקת דירה (הכוללות בין היתר תשלומי ארנונה, מים, חשמל, גז ודלק לשימוש ביתי והוצאות על אחזקה ושיפור הבית) דומות למדי בקרב חרדים, מוסלמים ונוצרים, ועומדות על כ-1,100 שקלים בחודש. בקרב יהודים לא-חרדים עומדות עלויות אחזקת הדירה על 1,356 שקלים (בעיקר בגין ארנונה גבוהה יותר); ובקרב הדרוזים הן עומדות על 1,685 שקלים (בגין הוצאות גבוהות על גז ודלק, ועל אחזקה ושיפור הבית).

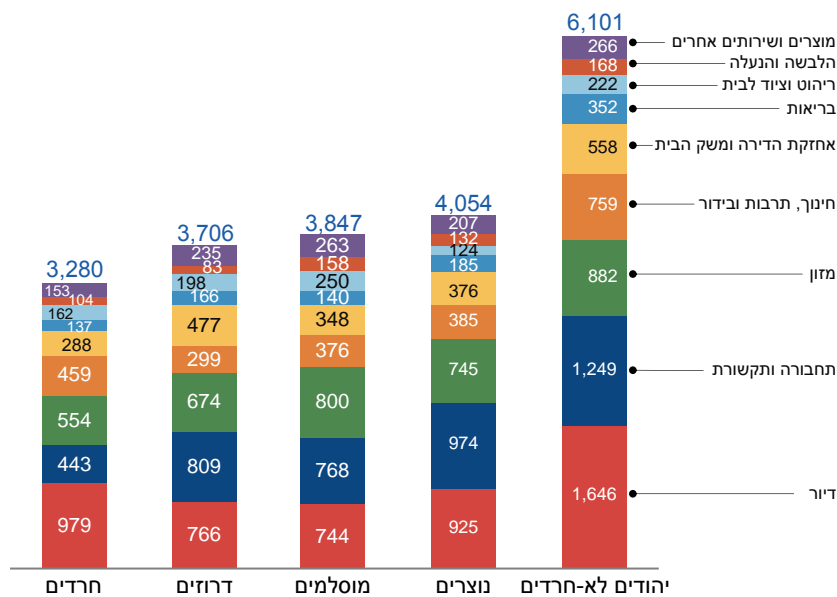
ההוצאה הכוללת על תצרוכת במשק בית חרדי ממוצע עומדת על 11,807 שקלים בחודש – רמת הוצאה הדומה לזו של החמישון השני (תרשים נ'3א' בנספחים). אך כאמור, מספר הנפשות הממוצע במשפחה חרדית גבוה מאשר בקבוצות אוכלוסייה אחרות, ויש לכך השפעה על גובה ההוצאה.

כאשר בוחנים את התפלגות הוצאת משקי הבית בתקנון למספר הנפשות המתוקננות¹⁰ (תרשים 10ב'), מתקבלת תמונה מעט ברורה יותר. ההוצאה לנפש מתוקנת בקרב משקי בית חרדיים היא הנמוכה ביותר, ועומדת על 3,280 שקלים לעומת כ-3,800 שקלים בקרב מוסלמים ודרוזים, 4,054 שקלים בקרב נוצרים

¹⁰ נפש מתוקנת היא מושג חישובי. מספר הנפשות במשק הבית משפיע על רמת החיים שאפשר לקיים מהכנסה נתונה, אולם מקובל להניח שלא כל נפש המתוספת למשק הבית משפיעה באופן אחיד ושווה על רמת החיים האפשרית, היות שתוספת של בן משפחה אינה גוררת בהכרח תוספת פרופורציונלית בהוצאות. כדי ליצור בסיס להשוואה נערך חישוב של מספר הנפשות המתוקנות לפי סולם אחיד. הסולם קובע כיחידת בסיס משק בית בן שתי נפשות; ככל שעולה מספר הנפשות, ניתן משקל שולי פוחת לכל נפש המתוספת למשק הבית – והמספר המתקבל הוא מספר הנפשות המתוקנות (לפי אתר הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה).

ו-6,101 שקלים בקרב יהודים לא-חרדים. רמת ההוצאה לנפש מתוקנת בקרב החרדים דומה להוצאה המקבילה בחמישון התחתון, העומדת על 3,157 שקלים (תרשים ני'ב' בנספחים). תוצאה זו היא כמובן פועל יוצא של מספר הנפשות הגבוה יחסית במשפחות חרדיות, ובמידה פחותה גם במשפחות דרוזיות ומוסלמיות. עם זאת, ניתן להבחין בסעיפים שבהם ההוצאה לנפש מתוקנת במשקי בית חרדיים גבוהה מזו של לא-יהודים – סעיפי החינוך והדיור. ההוצאה על דיור מגיעה ל-979 שקלים לנפש מתוקנת בקרב החרדים, לעומת 744 שקלים אצל המוסלמים ו-766 שקלים אצל הדרוזים. בסעיף החינוך מוציאים משקי בית חרדיים בכל חודש 459 שקלים לנפש מתוקנת, לעומת משקי בית נוצריים, מוסלמיים ודרוזיים המוציאים על חינוך 376, 385 ו-299 שקלים, בהתאמה. ההוצאה הגבוהה יחסית לנפש מתוקנת על דיור וחינוך בקרב משקי בית חרדיים מאוזנת אפוא על ידי הוצאה נמוכה יחסית על תחבורה ותקשורת, וכן על מזון ועל אחזקת משק הבית.

תרשים ני'ב'
התפלגות ההוצאה לנפש מתוקנת על תצרוכת
 לפי קבוצת אוכלוסייה, בשקלים, 2011

מקור: איתן רגב, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
 נתונים: סקר הוצאות משקי בית של הלמ"ס

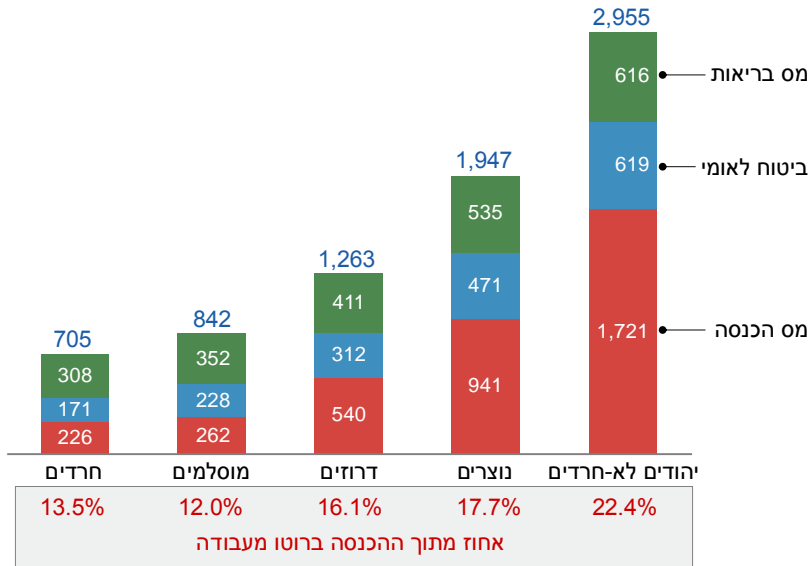
תשלומי חובה

תשלומי החובה החודשיים של משקי הבית מורכבים מתשלומים למס הכנסה, למס בריאות ולמוסד לביטוח לאומי. קיימים פערים גדולים בין תשלומי החובה הממוצעים במגזרים השונים. ממוצע תשלומי החובה של משקי בית יהודיים לא-חרדיים עומד על 2,955 שקלים, לעומת 1,947 שקלים במשקי בית נוצריים, 842 שקלים במשקי בית מוסלמיים ו-705 שקלים אצל החרדים (תרשים 11). הבדלים אלו נובעים בעיקר מפערים בהכנסות מעבודה – הכנסותיהם הממוצעות של משקי בית יהודיים לא-חרדיים הן הגבוהות ביותר, ולכן הם משלמים סכום גבוה משמעותית משאר המגזרים. אצל יהודים לא-חרדים תשלומי החובה הממוצעים דומים לאלו של החמישון הרביעי בכלל האוכלוסייה, ואצל החרדים תשלומי החובה הממוצעים דומים לאלו של החמישון השני (תרשים נ'4 בנספחים).

כאשר משווים את רכיבי תשלומי החובה שמשלמים משקי בית יהודיים לא-חרדיים לאלו של משקי בית נוצריים, ניתן לראות כי הפערים בתשלומי מס הבריאות והביטוח הלאומי קטנים, אך הפערים בתשלומי מס הכנסה משמעותיים מאוד. הדבר נובע מאופיין הפרוגרסיבי של מדרגות המס בישראל.¹¹ הפער בין ההכנסה הממוצעת מעבודה של משקי בית נוצריים ושל משקי בית יהודיים לא-חרדיים הוא כ-20 אחוז בלבד (תרשים 4 לעיל), אך נראה כי משקי בית יהודיים לא-חרדיים מגיעים למדרגות מס גבוהות יותר, ולכן הפער בתשלומי מס ההכנסה של שתי קבוצות אלו גבוה בהרבה: 83 אחוז.

¹¹ מס פרוגרסיבי הוא מס ששיעורו מתוך ההכנסה עולה עם ההכנסה. כלומר, שיעור המס שמשלמים בעלי הכנסה גבוהה הוא גבוה משיעור המס שמשלמים בעלי הכנסה נמוכה.

תרשים 11
תשלומי חובה חודשיים של משקי בית
 לפי קבוצת אוכלוסייה, בשקלים, 2011

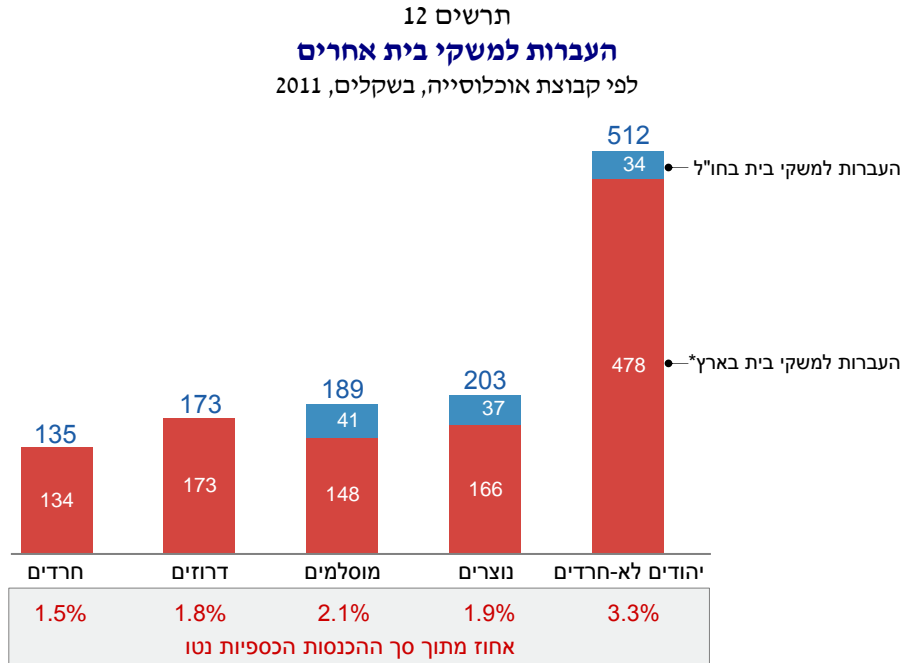

מקור: איתן רגב, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
 נתונים: סקר הוצאות משקי בית של הלמ"ס

העברות למשקי בית אחרים

סעיף הוצאה נוסף, אשר נוטה לעתים להישכח בחישוב סך מאזן ההוצאות, הוא העברות למשקי בית אחרים (בארץ ובחו"ל). ההעברות למשקי בית בחו"ל זניחות ומסתכמות בכמה עשרות שקלים בודדות. ההעברות למשקי בית בארץ כוללות סיוע כספי שוטף למשקי בית אחרים (כולל משפחה), דמי מזונות, מתנות כספיות לאירועים ומתנות כספיות אחרות. עבור יהודים לא-חרדים מדובר בסכום לא זניח של 478 שקלים בחודש – פי שלושה מאשר במגזרים אחרים (תרשים 12). קרוב למחצית מסכום זה מוקדש למתנות כספיות לאירועים כגון חתונות, בריתות ובר-מצוות. באופן לא מפתיע, עיקר ההעברות מתבצעות ממשקי בית המשתייכים לחמישון העליון, המעבירים למשקי בית אחרים בארץ ובחו"ל 1,228 שקלים

בממוצע בכל חודש – יותר ממה שמעבירים כל שאר משקי הבית יחד (תרשים נ'5 בנספחים).

* העברות שוטפות בארץ כולל דמי מזונות; מתנות כספיות לאירועים; מתנות כספיות על סך פחות מ-100 ש"ח.

מקור: איתן רגב, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
 נתונים: סקר הוצאות משקי בית של הלמ"ס

3. חיסכון משקי הבית והשקעה בנדל"ן

החסכון החודשי של משקי הבית מוגדר כאן (בהתאם להגדרות הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה) כסך התשלומים שמעבירים בני משק הבית לאפיקי חיסכון מוחשיים ומוגדרים. אפיקים אלו מתחלקים לשלוש קטגוריות עיקריות: (א) חיסכון חוזי (פיננסי), המורכב מאפיקי חיסכון כספיים לטווח בינוני וארוך – תשלומים לקופת גמל, קרן השתלמות, קרן פנסיה, ביטוח מנהלים, פרמיות לביטוח חיים

ופירעון משכנתאות (קרן וריבית); (ב) השקעה בנדל"ן; (ג) חיסכון אחר (הכולל רכישת מכונית, תנועת חובות והפרש כספי ממכירה וקנייה של ריהוט, ציוד וכלי רכב). החיסכון הפיננסי, כפי שהוא מוגדר בסקרי ההוצאות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, אינו כולל חסכונות כספיים הנצברים בבנק בחודשים שבהם סך ההכנסות גבוה מסך ההוצאות, מכיוון שהמעקב אחר חסכונות אלו מסובך, והכנסות של משקי הבית לדווח עליהם נמוכה יחסית. עם זאת, ניתן להעריך את גודל השינויים החודשיים בחסכונות אלו כפער בין ההכנסות נטו ובין סך ההוצאות לתצרוכת וסך רכיבי החיסכון המדווחים. אומדן מסוג זה יוצג בהמשך.

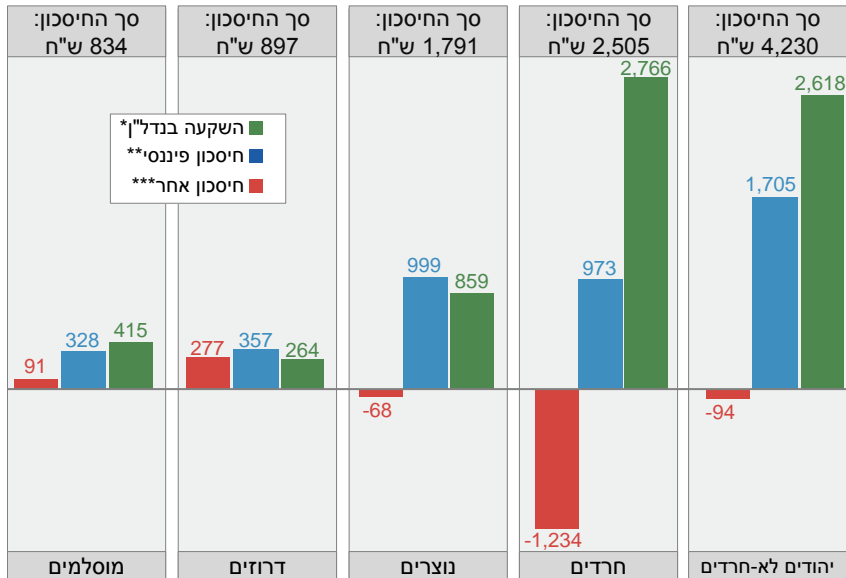
מבחינת רכיבי החיסכון המדווחים (תרשים 13), ניתן לראות כי עבור רוב המגזרים אפיק החיסכון המשמעותי ביותר הוא השקעה בנדל"ן, הבאה לידי ביטוי בקניית דירת מגורים, קניית דירה להשקעה, או השקעה בדירה קיימת (שיפוץ או הרחבה). משקי בית חרדיים בולטים בהשקעתם הגבוהה בנדל"ן, העומדת על כ-2,766 שקלים בממוצע בחודש, לעומת 2,618 שקלים בקרב יהודים לא-חרדים, 859 שקלים בקרב נוצרים ו-415 שקלים בקרב מוסלמים. עם זאת, חלק ניכר מהשקעה זו ממומן על ידי צבירת חובות. "החיסכון האחר" של משקי בית חרדיים (הכולל חיסכון שלילי בגין נטילת משכנתאות והלוואות אחרות לצורך רכישת דירה), נמצא במאזן שלילי של 1,234 שקלים.

חשוב לציין כי את החיסכון השלילי הגבוה של משקי בית חרדיים לא ניתן לייחס לרמת הכנסתם הנמוכה אלא לדפוסי ההשקעה שלהם. כך, החיסכון האחר הממוצע בקרב משקי בית מהחמישון התחתון עומד על מאזן שלילי של 183 שקלים בלבד (תרשים 6' בנספחים).

תרשים 13

חסכון חודשי של משקי בית

לפי סוג חיסכון וקבוצת אוכלוסייה, בשקלים, 2011

* קנייה של דירת מגורים; קנייה נטו של דירה אחרת שלא למגורי המשפחה; השקעות בדירה קיימת.

** פרמיות לביטוח חיים; תשלומים לקופת גמל, קרן השתלמות, קרן פנסיה, ביטוח מנהלים; פירעון משכנתאות (קרן + ריבית).

*** חיסכון ברכב; תנועת חובות; עודף מכירות (ריהוט, ציוד, אופנועים, מכונות).

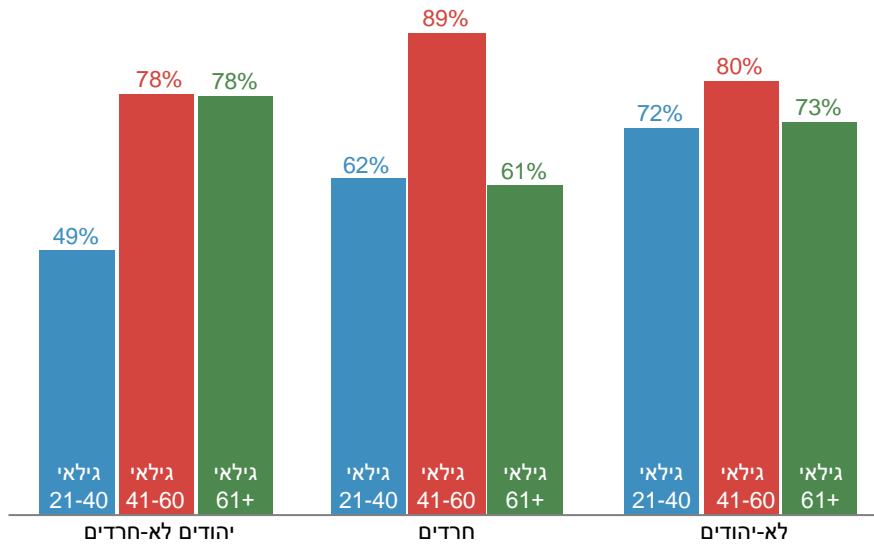
מקור: איתן רגב, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
נתונים: סקר הוצאות משקי בית של הלמ"ס

למרות ההשקעה השנתית הנמוכה של משקי בית לא-יהודיים בנדל"ן, ניתן לראות ששיעור הבעלות על דיור בקבוצה זו גבוה בהשוואה למשקי בית יהודיים (תרשים 14). הדבר בולט במיוחד בקרב הצעירים (גילאי 40–21), שם עומד שיעור הבעלות על דירות בקרב לא-יהודים על 72 אחוז, לעומת 62 אחוז בקרב חרדים ו-49 אחוז בקרב יהודים לא-חרדים. עם זאת, בקרב קבוצת הגיל האמצעית (60–41) שיעור הבעלות על דירות בקרב חרדים הוא הגבוה ביותר – 89 אחוז, לעומת כ-80 אחוז במגזרים האחרים. בקרב הדור המבוגר (61 ויותר) התמונה שונה: שיעור

הבעלות הגבוהה ביותר נרשם בקרב יהודים לא-חרדים (78 אחוז), והנמוך ביותר בקרב חרדים (61 אחוז).

תרשים 14
שיעורי בעלות על דירה

לפי קבוצת גיל וקבוצת אוכלוסייה, כאחוז מכלל משקי הבית בקבוצה, 2011

מקור: איתן רגב, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
נתונים: סקר הוצאות משקי בית של הלמ"ס

נראה כי בקבוצות האוכלוסייה השונות התחוללו בכל דור שינויים בדפוסי רכישת הדירות, אשר ייתכן שנבעו מהשינויים הדמוגרפיים והסוציו-אקונומיים שהתרחשו בכל קבוצה. עם זאת, ניתן אולי לייחס חלק מהשוני בשיעורי הבעלות בין קבוצות הגיל השונות לכך שבקרב חרדים הנישואים המוקדמים מובילים לרכישת דירה בשלב מוקדם יותר (בממוצע) בהשוואה ליהודים-לא חרדים, אך רמת ההכנסה הגבוהה יותר (בממוצע) בקרב יהודים לא-חרדים מובילה בשלב מאוחר יותר לצמצום הפער בבעלות על דירות, בגין משאבים עדיפים.

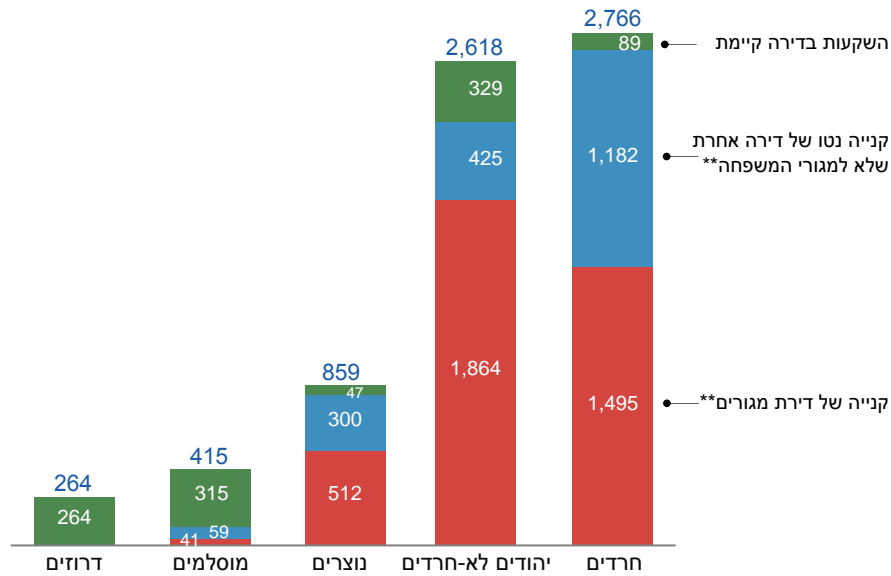
דפוסי רכישת דירות במגזר החרדי

התמקדות ברכיבי ההשקעה בנדל"ן (תרשים 15) מבהירה את מקור הפער בהשקעה בין החרדים לשאר המגזרים, וליהודים לא-חרדים בפרט. בעוד שההוצאה הממוצעת של משקי בית חרדיים על קניית דירה לצורך מגורים נמוכה במקצת מאשר בקרב יהודים לא-חרדים (1,495 שקלים לעומת 1,864 שקלים, בהתאמה), הוצאותיהם של משקי בית חרדיים על דירות שלא משמשות למגורי משק הבית עצמו גבוהות בהרבה מאלו של יהודים לא-חרדים (1,182 שקלים לעומת 425 שקלים, בהתאמה). למעשה, השקעותיהם של משקי בית חרדיים בדירות שאינן למגורי המשפחה גבוהות אפילו בהשוואה לממוצע בחמישון העליון (996 שקלים). זהו נתון מפתיע נוכח העובדה שבחמישון העליון ההשקעה החודשית הממוצעת בנדל"ן (כולל רכישת דירות למגורי המשפחה) עומדת על 6,008 שקלים – פי 2.2 מהממוצע בקרב חרדים (תרשים 7' בנספחים).

פער זה נובע בחלקו מכך שבמגזר החרדי נפוצה יותר התופעה של רכישת דירות להשקעה, ובחלקו מכך שמרבית ההורים החרדים נוהגים לרכוש דירות לילדיהם לקראת נישואיהם. בהקשר זה חשוב לציין כי אף שהדירות שרוכשים חרדים עבור ילדיהם נרשמות לרוב בטאבו על שם הילדים (ולא על שם ההורים), ההוצאה עצמה נרשמת בסקר ההוצאות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה כהוצאה של ההורים – כלומר כקניית דירה שאינה למגורים עצמיים. מכך ניתן אולי להסיק שבמגזר החרדי קניית דירה שאינה למגורים עצמיים היא לרוב קניית דירה עבור הילדים. עם זאת, משיחות עם גורמים בעולם החרדי עולה גם הטענה כי התופעה של קניית דירות להשקעה נפוצה למדי במגזר זה, וכי אברכים רבים מנסים להתפרנס באמצעות השקעה ספוקלטיבית בנדל"ן. נראה כי הנתונים מחזקים טענה זו.

חשוב לציין כי נתוני רכישת הדירות בסקר הוצאות משקי הבית מוגבלים במהימנותם בשל מספר התצפיות הקטן, הנובע מכך שרק אחוז קטן ממשקי הבית הנדגמים בשנה נתונה רכשו דירה באותה השנה. לפיכך, כדי לקבל תמונה מהימנה יותר לגבי דפוסי רכישת הנדל"ן בקרב החרדים, יש להשתמש בממוצעים רב שנתיים.

תרשים 15
השקעה חודשית ממוצעת של משקי בית בנדל"ן*
 לפי קבוצת אוכלוסייה וסעיפי השקעה, בשקלים, 2011

* הממוצעים כוללים גם את משקי הבית שלא השקיעו בנדל"ן ב-2011.
 ** הפער הכספי בין מחיר דירה שקנה משק הבית למחיר דירה שהייתה בבעלותו ונמכרה.

מקור: איתן רגב, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
 נתונים: סקר הוצאות משקי בית של הלמ"ס

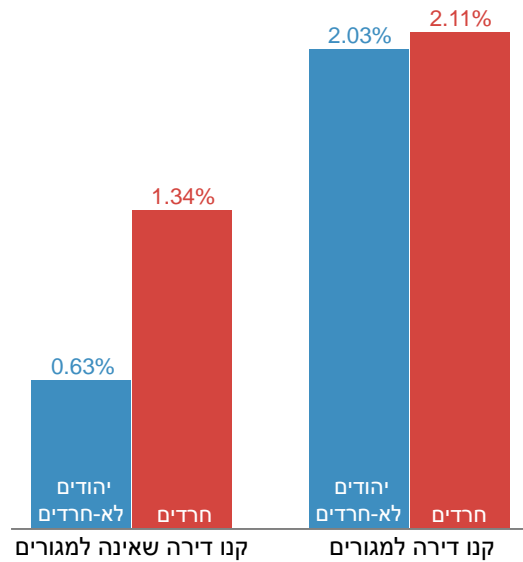
תרשים 16 מציג את האחוז הממוצע של משקי הבית שרכשו דירה (למגורים או שלא למגורים) בקרב חרדים ויהודים לא-חרדים בשנים 2003–2012.¹² כפי שניתן לראות, בעוד ששיעור הרוכשים דירה למגורים דומה למדי בשתי הקבוצות (2.11 אחוז בקרב החרדים, ו-2.03 אחוז אצל יהודים לא-חרדים), שיעור רוכשי הדירה שאינה למגורים בקרב החרדים הוא יותר מכפול משיעור זה בקרב יהודים לא-חרדים (1.34 אחוז לעומת 0.63 אחוז, בהתאמה). כלומר, אצל החרדים היקף רכישת הדירות שאינן למגורים (שעשויות לשמש כהשקעה או למגורי הילדים) אכן גבוה מאוד.

¹² האחוז הממוצע של משקי הבית שרכשו דירה בשנה נתונה חושב כממוצע פשוט של שיעורי רכישת הדירות של משקי הבית בכל אחת מהשנים 2003–2012.

תרשים 16

אחוז משקי הבית שקנו דירה בשנה נתונה

דירות למגורים ושאינן למגורים, לפי קבוצת אוכלוסייה, ממוצע לשנים 2003–2012

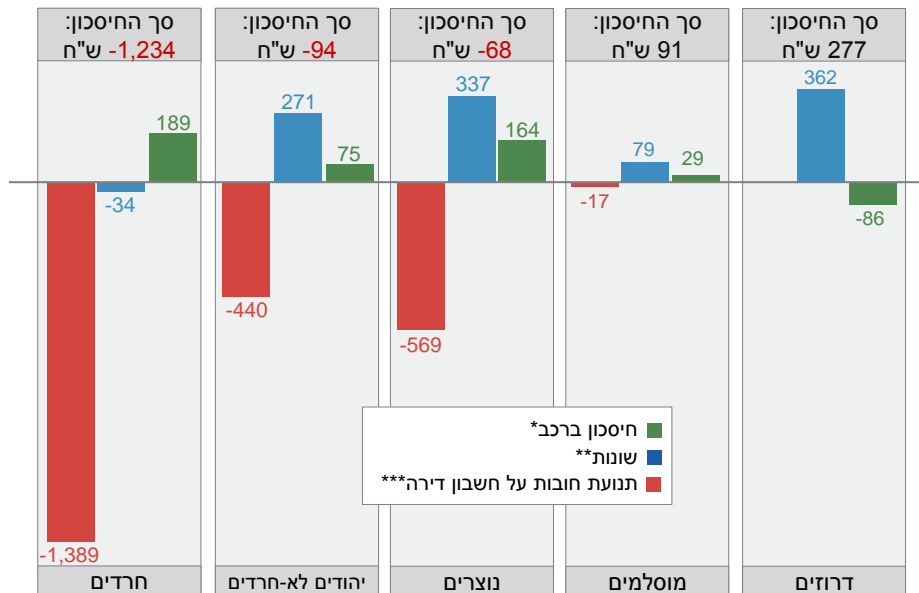

מקור: איתן רגב, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
 נתונים: סקר הוצאות משקי בית של הלמ"ס

שאלה מתבקשת היא מהיכן מגיע הכסף, וכיצד מצליחים משקי בית חרדיים להשקיע סכומים גדולים כל כך בנדל"ן בהינתן הכנסותיהם הנמוכות יחסית. מענה מסוים לשאלה זו ניתן בתרשים 17, המציג את רכיבי "החסכון האחר" במגזרים השונים. קל לראות כי בקרב משקי בית חרדיים רכיב החיסכון השלילי – הנובע מגידול בהתחייבויות בגין קניית דירה – גבוה מאוד ועומד על 1,389 שקלים, לעומת 440 שקלים בלבד בקרב יהודים לא-חרדים. משמעות הדבר, ככל הנראה, היא שמשקי בית חרדיים מוכנים להיכנס לחובות עמוקים כדי לרכוש דירות.

תרשים 17
חיסכון חודשי אחר

לפי סעיף חיסכון וקבוצת אוכלוסייה, בשקלים, 2011

* ערך חודשי של מכונית שנרכשה ב-12 החודשים האחרונים בניכוי פחת חודשי.
 ** הלוואות אחרות לדיר; עודף מכירות (ריהוט, ציוד, אופנועים, מכוניות); מקדמות והחזרי חובות אחרים.
 *** שינוי בחובות ב-12 החודשים האחרונים בגין הלוואה לקנייה או בנייה של דירה.
 מקור: איתן רגב, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
 נתונים: סקר הוצאות משקי בית של הלמ"ס

התמקדות ברכיבי החיסכון הפיננסי (תרשים 18) מספקת תובנות נוספות באשר לאופן שבו מצליחים זוגות חרדיים לרכוש דירות למרות משאביהם המוגבלים. בעוד שמשקי בית יהודיים לא-חרדיים מוציאים בממוצע 933 שקלים על פירעון משכנתאות,¹³ משקי בית חרדיים מוציאים בממוצע רק 724 שקלים – למרות העובדה שבשני המגזרים מספר החדרים הממוצע בדירה דומה למדי (3.9 חדרים

¹³ הנתון לגבי פירעון משכנתאות (בתרשים 18) מתייחס לממוצע הכולל את כל משקי הבית (לרבות אלו שלא נטלו משכנתה). בתרשים 21 מופיע הנתון המקביל עבור משקי בית המשלמים משכנתה בלבד.

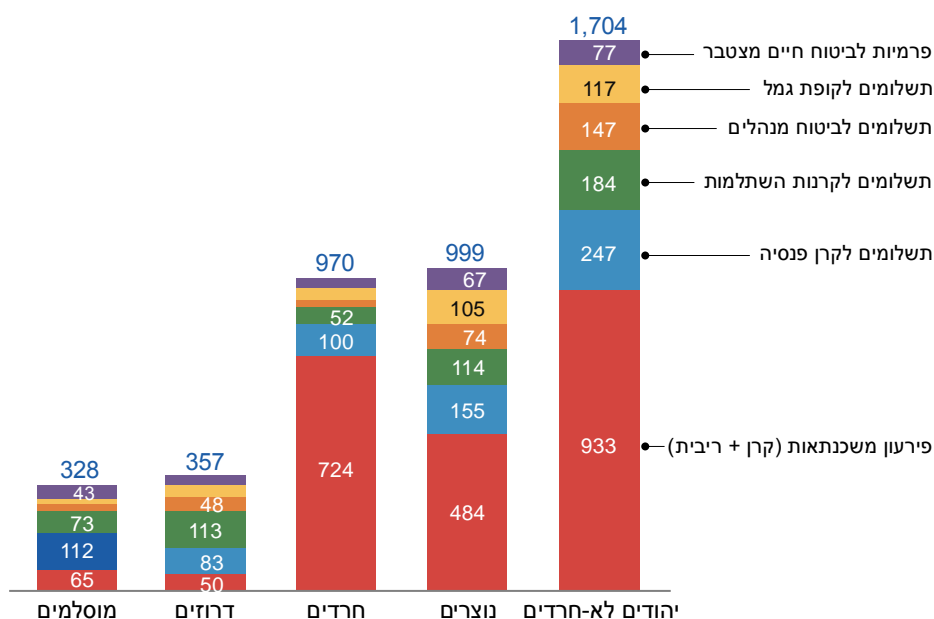
בממוצע ב-2012). ניתן לייחס זאת לפרישה ממושכת יותר של תשלום המשכנתה, כמו גם לרכישת דירות באזורים זולים יותר ובאופן מאורגן, העשוי להזיל את הרכישה.

סך החיסכון הפיננסי של משקי בית חרדיים נמוך מזה של החמישון השלישי, והפרשותיהם לקרנות השתלמות וחסכונות פנסיוניים נמוכות מאלו של החמישון השני (תרשים ני 8 בנספחים). זהו פועל יוצא של הכנסותיהם הנמוכות מעבודה.

תרשים 18

חיסכון פיננסי חודשי*

לפי סעיף חיסכון וקבוצת אוכלוסייה, בשקלים, 2011

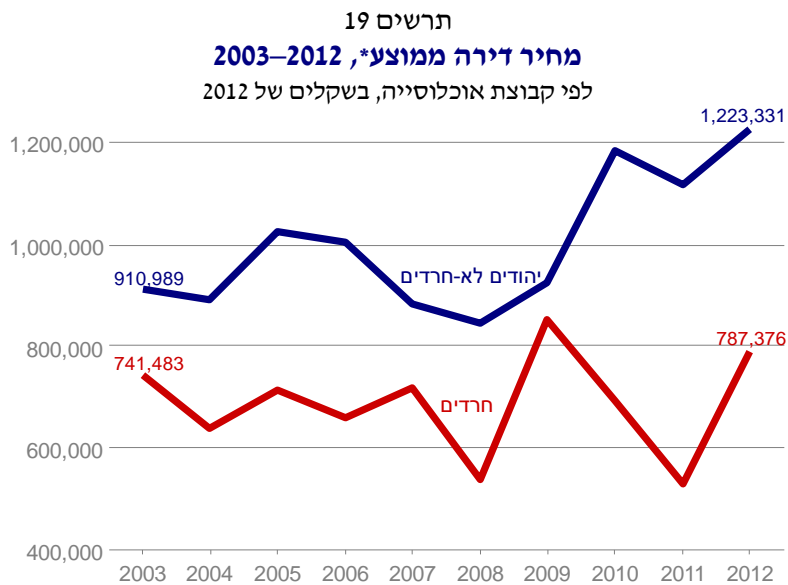

* התשלומים לקרנות פנסיה, קרנות השתלמות, ביטוח מנהלים וקופות גמל מייצגים רק את הפרשות העובד, ואינם כוללים את הפרשות המעביד.

מקור: איתן רגב, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
נתונים: סקר הוצאות משקי בית של הלמ"ס

המחיר הממוצע של דירות שנרכשות בידי חרדים אכן נמוך משמעותית בהשוואה למגזר היהודי הלא-חרדי, ואף נותר יציב למדי בעשור האחרון – לעומת עלייה משמעותית במחירים ששילמו יהודים לא-חרדים (תרשים 19). בקרב

האוכלוסייה היהודית הלא-חרדית חלה בעשור האחרון עלייה ריאלית של 34.3 אחוז במחירי הרכישה (מ-910,989 שקלים ל-1,223,331 שקלים); לעומת זאת, בקרב החרדים חלה עלייה של 6.2 אחוזים בלבד במחירי הרכישה (מ-741,483 שקלים ל-787,376 שקלים). כלומר, גם לפני עשור רכשו החרדים דירות זולות יותר מאשר יהודים לא-חרדים, אך כיום הפער גבוה בהרבה. את היציבות היחסית במחירי הרכישה במגזר החרדי ניתן אולי לייחס למעבר לרכישת דירות באזורים פרפרריאליים זולים יחסית והתרחקות הדרגתית מהמרכזים החרדיים הגדולים (ירושלים ובני ברק), נוכח עליות המחירים המשמעותיות באזורים אלו. תימוכין להתחזקות מגמה זו מובאים בזרקור בהמשך הפרק.

* המחיר הממוצע ששולם עבור דירה בכל שנה, בקרב חרדים ובקרב יהודים לא-חרדים.

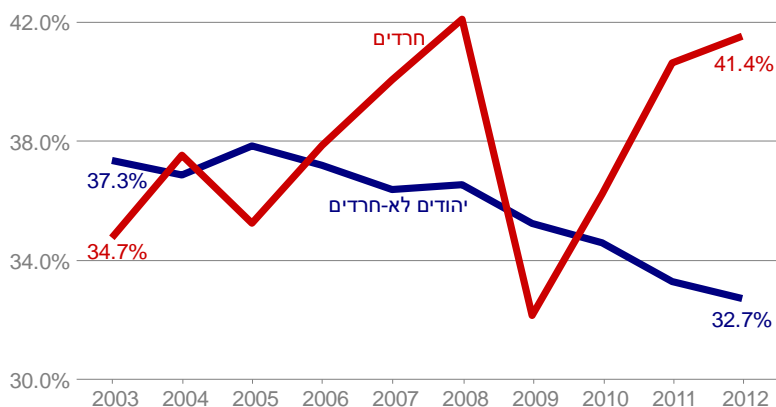
מקור: איתן רגב, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
 נתונים: סקר הוצאות משקי בית של הלמ"ס

למרות האמור לעיל, נראה כי במציאות הכלכלית הנוכחית שיטת המימון הנהוגה במגזר החרדי, המאפשרת את קניית הדירות במחיר של הגדלה מתמדת של היקף החובות וההתחייבויות, אינה בת-קיימא לאורך זמן. הדבר בולט במיוחד

כאשר בוחנים את השינויים שחלו בדפוסי מימון רכישת הדירות במגזר החרדי בעשור האחרון (תרשים 20). בקרב יהודים לא-חרדים, שיעור משקי הבית המשלמים משכנתה ירד בעשור האחרון מ-37.3 אחוז ל-32.7 אחוז – ירידה משמעותית, שעשויה לנבוע מביקוש גמיש המושפע שלילית מעליית מחירי הדירות. לעומת זאת, בקרב החרדים עלה שיעור זה מ-34.7 ל-41.4 אחוז, אף שבתקופה זו כאמור לא חל שינוי משמעותי במחירי הדירות שהם רכשו. כלומר, יותר משקי בית חרדיים זקוקים כיום להלוואות כדי לקנות דירה במחיר נתון. מגמה זו עשויה לנבוע משני גורמים: מצד אחד במגזר החרדי נהוג לרכוש דירה בעת הנישואים, לכן הביקוש של זוגות חרדים לדירות קשיח יחסית, ומצד אחר המשאבים הכלכליים העומדים לרשותם הצטמצמו. הנחה זו נתמכת גם בנתוני תרשים 17 לעיל, המראים כי "החיסכון האחר" של משקי בית חרדיים הוא שלילי.

לא ניתן להתעלם מהצניחה החדה (והזמנית) שחלה בשיעור נוטלי המשכנתאות החרדים בשנים 2008–2009 – שנות משבר הסאב-פריים בחו"ל (תרשים 20). אין זה צירוף מקרים; כפי שיפורט בהמשך, זוהי רק אחת האינדיקציות לתלות של משקי בית חרדיים רבים בסיוע כלכלי מחו"ל, לצורך גיוס ההון העצמי הדרוש לקבלת משכנתה.

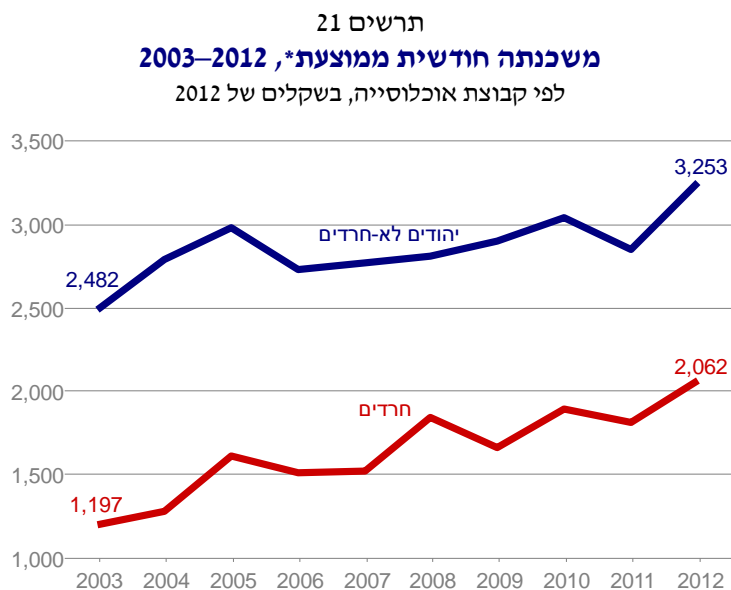
תרשים 20
אחוז משקי הבית המשלמים משכנתה
לפי קבוצת אוכלוסייה, 2003–2012

מקור: איתן רגב, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
נתונים: סקר הוצאות משקי בית של הלמ"ס

לאור כל זאת נשאלת השאלה, כיצד ממשיכים הבנקים להעניק למשפחות אלו משכנתאות? מנקודת מבטם של הבנקים המלווים, הדירות הממושכנות עצמן מהוות בטוחה טובה להחזר ההלוואה. ההון העצמי ההתחלתי שעל משקי הבית להשיג (לפחות 30 אחוז ממחיר הדירה), משמש מרווח ביטחון עבור הבנקים, ומבטיח בסבירות גבוהה שהם לא יספגו הפסדים גם במקרי קיצון שבהם יאלצו לעקל את דירת החייבים ולמכור אותה במחיר נמוך ממחיר הרכישה המקורי. כמו כן, הנתונים וראיונות שנערכו עם גורמים במגזר החרדי¹⁴ מראים כי עד כה מוסר תשלומי המשכנתה של משקי בית חרדיים, בהינתן הכנסותיהם הנמוכות, היה סביר יחסית. בשנת 2013 כ-15 אחוז מבעלי המשכנתאות החרדים פיגרו בתשלומי המשכנתה – שיעור גבוה בהשוואה ל-8 אחוזים בקרב יהודים לא-חרדים, אך נמוך בהשוואה לשיעור של 23 אחוז בקרב לא-יהודים (תרשים נ"9 בנספחים). 15 אחוז הם שיעור פיגורים בלתי מבוטל, אך על פי העדויות במקרי קיצון שבהם משפחה חרדית נמצאת בסכנה של אובדן הדירה עקב אי עמידה בתשלומי המשכנתה, הקהילה בדרך כלל נרתמת ומסייעת כלכלית כדי למנוע זאת. עם זאת, נוכח הידלדלות משאביהם והגידול בהתחייבויותיהם של משקי בית חרדיים בשנים האחרונות, יכולתם העתידית לעמוד בתשלומי המשכנתה ההולכים וגדלים מוטלת בספק. כפי שניתן לראות בתרשים 21, גובה המשכנתה החודשית הממוצעת עלה בעשור האחרון בכ-800 שקלים בקרב משקי בית של יהודים לא-חרדים (עלייה של 31 אחוז), ובכ-900 שקלים בקרב משקי בית חרדיים (עלייה של 72 אחוז). אצל היהודים הלא-חרדים מגמה זו עולה בקנה אחד עם העלייה הגדולה במחירי הדירות בעשור האחרון – מחירי הדירות עלו ב-34 אחוז, ובהתאם לכך המשכנתאות עלו ב-31 אחוז ושיעור נוטלי המשכנתאות ירד (עקב ביקוש גמיש). אצל החרדים, לעומת זאת, הסיפור שונה לחלוטין: מחירי הדירות שהם רוכשים עלו רק ב-6 אחוזים אך גובה המשכנתה הממוצע עלה ב-72 אחוז, וגם שיעור נוטלי המשכנתאות עלה (עקב ביקוש קשיח יותר והידלדלות משאבים).

¹⁴ לפירוט המרואיינים ראו הערת שוליים מס' 22.

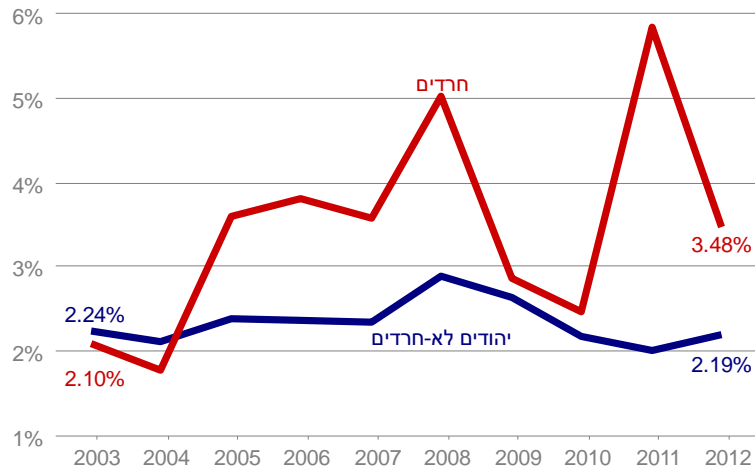

* הממוצעים אינם כוללים משקי בית שאין להם משכנתה.

מקור: איתן רגב, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
נתונים: סקר הוצאות משקי בית של הלמ"ס

עם זאת, נראה כי הביקוש הקשיח והידלדלות המשאבים מספקים רק הסבר חלקי למגמה זו, והתמונה הגדולה מורכבת יותר. כאשר מסתכלים על אחוז משקי הבית החרדיים אשר רכשו דירה בשנה נתונה במהלך העשור האחרון (תרשים 22), מסתמן דפוס בולט של עלייה בשיעור רוכשי הדירות. חשוב לומר שוב כי הנתונים השנתיים לגבי רכישת דירות תנודתיים למדי, מכיוון שרק אחוז קטן ממשקי הבית רוכש דירה בשנה נתונה. אף על פי כן, המגמה הכללית ברורה יחסית – עלייה לא מבוטלת בשיעור רוכשי הדירות החרדים לעומת יציבות, ואפילו ירידה מסוימת, בקרב היהודים הלא-חרדים.

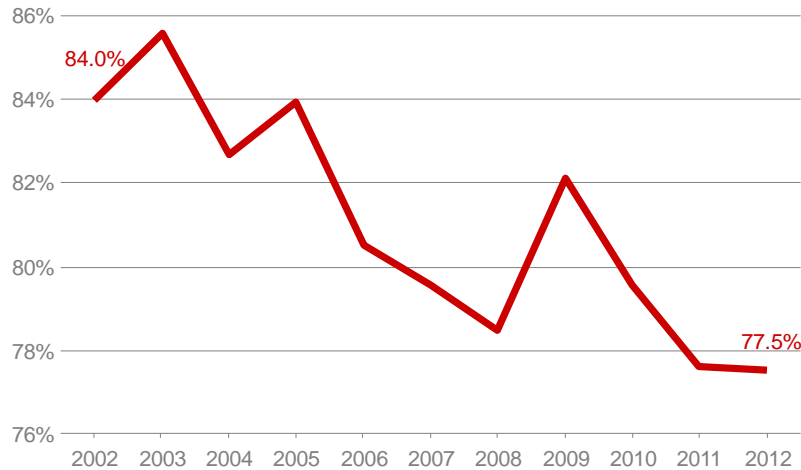
תרשים 22
אחוז משקי הבית שרכשו דירה בשנה נתונה
 לפי קבוצת אוכלוסייה, 2003–2012

מקור: איתן רגב, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
 נתונים: סקר הוצאות משקי בית של הלמ"ס

ניתן היה אולי להניח ששינויים בהרכב הגילים באוכלוסייה החרדית, היינו גידול בשיעור הזוגות הצעירים, הוא שהביא לעלייה בשיעור רוכשי הדירות – אך הנתונים מראים כי ההפך הוא הנכון. כפי שניתן לראות בתרשים 23 (המתבסס על נתוני הסקר החברתי, שבו החרדים מזוהים על פי הגדרה עצמית), שיעורם של בני 20 עד 49 באוכלוסיית החרדים בני 20 ומעלה ירד בעשור האחרון, מ-84.0 אחוז ל-77.5 אחוז. כלומר, השינויים בהרכב הגילים במגזר החרדי אינם יכולים להסביר את העלייה החדה בשיעור רוכשי הדירות.

תרשים 23
חלקם של בני 20–49 באוכלוסייה החרדית הבוגרת
 מתוך קבוצת הגיל 20 ומעלה, 2002–2012

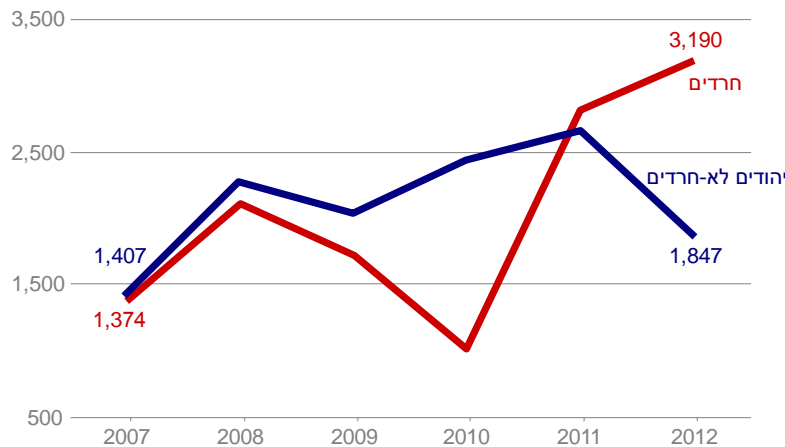

מקור: איתן רגב, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
 נתונים: הסקר החברתי של הלמ"ס, 2002–2012

הממצאים עד כה מרמזים כי משקי בית חרדיים משקיעים כיום בנדל"ן הרבה יותר מאשר בעבר. המגמות המוצגות בתרשים 24 מחזקות הנחה זו. כפי שניתן לראות, ההשקעה החודשית הממוצעת בנדל"ן¹⁵ בקרב משקי בית חרדיים קפצה מ-1,374 שקלים ב-2007 ל-3,190 שקלים ב-2012 (במונחים ריאליים). לעומת זאת בקרב יהודים לא-חרדים הייתה רק עלייה מתונה: מ-1,407 שקלים ל-1,847 שקלים. גם כאן מדובר בנתונים תנודתיים יחסית, אך עדיין ניתן לראות כי הגידול בהשקעות החרדים בנדל"ן משמעותי מאוד. אך מהיכן מגיע הכסף להשקעות הללו?

¹⁵ ההשקעה החודשית הממוצעת בנדל"ן חושבה עבור כלל משקי הבית, לרבות אלו שלא השקיעו בנדל"ן באותה השנה.

תרשים 24
השקעה חודשית ממוצעת* בנדל"ן לפי קבוצת אוכלוסייה, 2007–2012
 בשקלים של 2012

* ההשקעה החודשית הממוצעת בנדל"ן חושבה עבור כלל משקי הבית, לרבות אלו שלא השקיעו בנדל"ן באותה השנה.

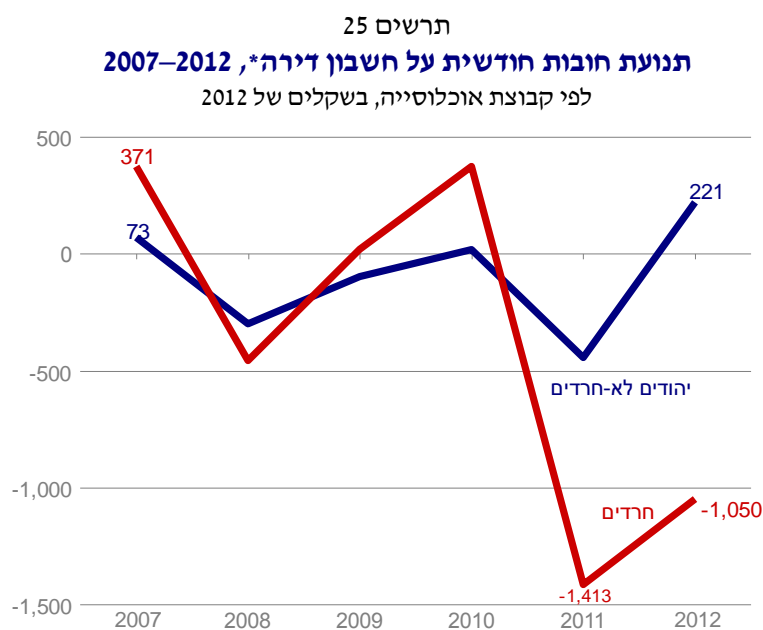
מקור: איתן רגב, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
 נתונים: סקר הוצאות משקי בית של הלמ"ס

התשובה לשאלה זו ניתנת בתרשים 25. כזכור, בקרב משקי בית יהודיים תנועת חובות על חשבון דירה (כלומר הגדלה או הקטנה של החוב) היא הרכיב המשמעותי ביותר בסעיף החיסכון המוגדר כ"חיסכון אחר" (בהגדרות הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה). כאשר תנועת החובות בשנה מסוימת היא שלילית, המשמעות היא שהתחייבויות של משק הבית (לבנקים או למלווים אחרים) גדלו. למשל, כאשר משק בית רוכש דירה בעזרת משכנתה או הלוואה אחרת, תנועת החובות שלו באותה השנה תהיה שלילית, אך אם בשנה מסוימת החזיר משק הבית לבנק חלק גדול מהחוב (לדוגמה פירעון הלוואת בלון)¹⁶, אזי תנועת החובות שלו באותה השנה תהיה חיובית.¹⁷

¹⁶ הלוואת בלון היא הלוואה שאינה מוחזרת בתשלומים אלא בסוף התקופה. כלומר במהלך התקופה הנקובה אין החייבים משלמים כלל, ובסוף התקופה הם משלמים את הקרן במלואה בתוספת הריבית וההצמדה.

¹⁷ תשלומי המשכנתה החודשיים אינם נספרים בחיסכון "האחר" כתנועת חובות חיובית, אלא בחיסכון הפיננסי כפירעון משכנתאות (קרן וריבית). לפיכך, תנועת חובות חיובית מתייחסת בעיקר לפירעונות של סכומים חד-פעמיים גדולים, כגון הלוואת בלון.

כפי שניתן לראות, עבור משקי בית חרדיים תנועת החובות הממוצעת בשנים האחרונות היא שלילית. משמעות הדבר היא שחובותיהם לבנקים ולמלווים אחרים הולכים ותופחים, ושההשקעה המוגברת שלהם בנדליין היא השקעה ספקולטיבית הממומנת באמצעות חוב. תופעה דומה נצפתה בארצות הברית ב-2007, ערב משבר המשכנתאות הגדול. לכאורה אלו מקרים שונים, מכיוון שרבות מהמשכנתאות שניתנו בארצות הברית לא הצריכו הון עצמי כלשהו, ואילו בישראל זקוקים נוטלי המשכנתאות להון עצמי של לפחות 30 אחוז מערך הדירה. אך עבור משקי בית חרדיים רבים קיימת אפשרות ללוות כספים ממוסדות גמ"ח¹⁸ ולהשתמש בהם כהון עצמי לצורך נטילת משכנתה.¹⁹ כלומר, סך ההלוואות שנוטל משק בית חרדי לצורך רכישת הדירה יכול להגיע ל-100 אחוז ממחירה – כפי שהיה בארצות הברית.

* הנתונים כוללים גם את משקי הבית שלא רכשו דירה באותה השנה, כלומר, הממוצע הוא עבור כל משקי הבית.

מקור: איתן רגב, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
נתונים: סקר הוצאות משקי בית של הלמ"ס

¹⁸ גמילות חסדים – מוסדות סיוע לנוקקים. פירוט לגבי מוסדות הגמ"ח מופיע בעמ' 56.
¹⁹ נוסף לכך, עד שנת 2008 הייתה אפשרות להיעזר בשירותיהן של חברות לביטוח משכנתאות כדי לשלם הון עצמי נמוך מ-30 אחוז בעת נטילת המשכנתה.

במגזר החרדי חל בשנים האחרונות גידול משמעותי בשיעור משקי הבית העניים (בן-דוד ובלייך, 2013). ניתן לייחס חלק ממגמה זו לקיצוץ בקצבאות שהוחל ב-2003. המציאות הכלכלית החדשה הצריכה יצירת מקורות הכנסה חדשים נוכח גידול האוכלוסייה והידלדלות המשאבים מבית ומבחוץ – ויצרה אתגר גדול בהשגת פרנסה מספקת במקביל לשימור אורח החיים התורני. כפועל יוצא מכך, חיפשו חרדים רבים אפיקי הכנסה שיאפשרו להם להמשיך להקדיש את עיקר זמנם ללימודי תורה, וכאמור רבים מהם פנו לתחום הנדל"ן.

אך לשם השקעה בנדל"ן יש צורך בהון התחלתי משמעותי – ולא קל להשיגו כאשר הפרנסה דחוקה ממילא. עקב כך חלה עלייה משמעותית בגובה ובהיקף ההלוואות שלקחו משקי בית חרדיים. לצד אלו אשר היה בידם הון התחלתי מספק, וצלחה דרכם בהשקעות הנדל"ן, היו רבים אחרים שרכשו דירות בכספי הלוואות ובמינוף יתר, תוך סיכון גדול לחדלות פירעון.

הכספים המשמשים את החרדים לרכישת דירות מגיעים מכמה מקורות. חלק ניכר מההלוואות מגיע מן הבנקים (כפי שמעידה העלייה בתשלומי המשכנתה שלהם), אך סביר להניח שגם הלוואות מגמ"חים, מחברים ומבני משפחה הן חלק בלתי מבוטל ממקורות המימון. עם זאת גם המשאבים האלה מוגבלים, לכן המשך הגדלת ההתחייבויות ללא מקורות החזר מספקים אינו בר-קיימא לאורך זמן. כאשר זרם ההוצאות גדול מזרם ההכנסות לאורך זמן, מתרחשת בסופו של דבר קריסה כלכלית. הדבר נכון עבור משקי בית חרדיים ולא-חרדיים כאחד. אך הגם שמחירי הדירות הגבוהים מהווים עול כבד על כל המגזרים ומקשים עליהם לגמור את החודש, בקרב משקי בית חרדיים גורמות ההשקעות הגדולות בנדל"ן ומיעוט ההכנסות ממקורות אחרים לפערים מובנים גדולים בין סך ההכנסות לסך ההוצאות.

מאזן כספי

תרשימים 26א' ו-26ב' מציגים את מאזן ההכנסות וההוצאות הכספיות של משקי הבית (לא כולל הכנסה בעין והוצאה בעין) לפי קבוצות אוכלוסייה ולפי חמישוני הכנסה. ההכנסות כוללות את השכר ברוטו ואת ההכנסה הכספית מהון, מקצבאות ותמיכות, ומפנסיות וקופות גמל. כמו כן כוללות ההכנסות את פדיון קרנות ההשתלמות, המחושב על בסיס הפרשות העובדים לקרנות השתלמות. סך ההוצאות הכספיות כולל את ההוצאה הכספית לתצרוכת (לא כולל צריכה בעין), את תשלומי החובה (מס הכנסה, ביטוח לאומי ומס בריאות), את ההעברות למשקי בית אחרים,

ואת הרכיבים הכספיים של החיסכון (פיננסי, נדל"ני ואחר).²⁰ הפער המוצג בתרשימים 26א' ו-26ב' (בתיבה האפורה) משקף את הפער החודשי הממוצע בין ההכנסות הכספיות להוצאות הכספיות של משקי הבית. ניתן לחשוב על פער זה גם כמאזן החודשי של משקי הבית (המינוס או הפלוס החודשי) בבנק. אמנם סביר להניח שבחלק ממשקי הבית חלק מההכנסות אינן מדווחות – ואולי גם חלק מההוצאות אינן מדווחות כדי להימנע מתשלומי מס על הרכישות – אולם עדיין ניתן להפיק מהשוואה זו (בין ההכנסות וההוצאות המדווחות) תובנות חשובות לגבי האתגרים הכלכליים שעמם מתמודדים משקי בית ישראליים.

כפי שניתן לראות, בכל המגזרים קיים פער שלילי בין ההכנסות להוצאות (כלומר ההוצאות גבוהות יותר). עם זאת, בעוד שבקרב יהודים לא-חרדים עומד הפער על 864 שקלים בלבד, בקרב החרדים מגיע הפער ל-3,209 שקלים בחודש – שהם כשליש מסך ההכנסות המדווחות של משק הבית החרדי. נתון זה גבוה גם בהשוואה למשקי בית מוסלמיים, שאצלם עומד הפער בין ההכנסות להוצאות על 1,919 שקלים.²¹ פער גבוה כל כך בין ההוצאות המדווחות להכנסות המדווחות עשוי להעיד על דיווח חסר לגבי הכנסות, והיקף נרחב של עבודה בשחור. עם זאת, זוהי אינה התמונה המלאה. כפי שניתן היה לראות גם בתרשים 21, אצל החרדים הפער הגדול בין ההכנסות להוצאות מלמד גם על הגידול המתמיד בחובות ובהתחייבויות לצורך רכישת דירות.

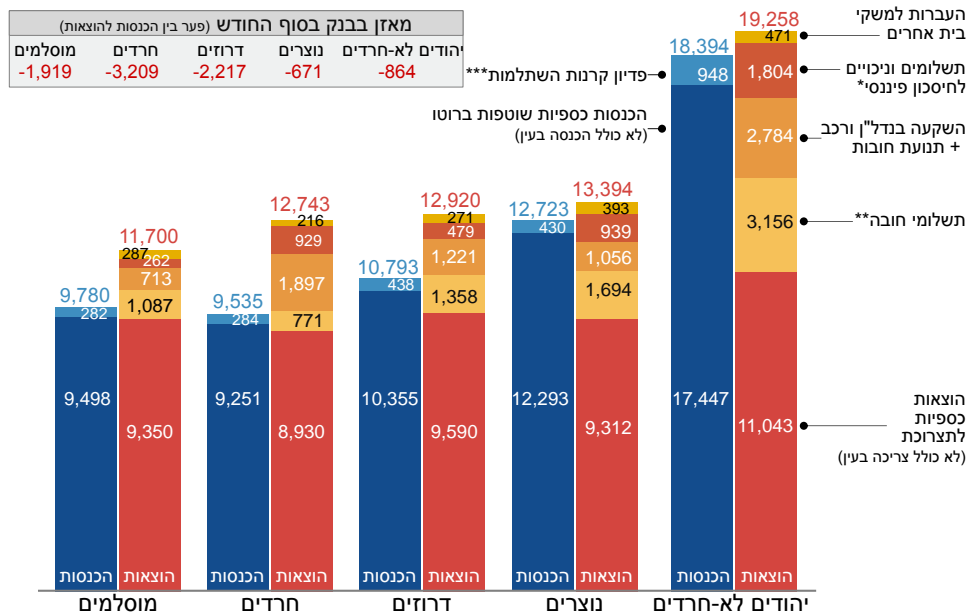
חשוב לציין כי רכישת דירה באמצעות הון עצמי ותשלום משכנתה היא אכן אפיק חיסכון אשר עם הזמן מקנה לרוכש בעלות על נכס משמעותי בעל ערך גבוה. אך אין בכך כדי לשנות את העובדה שברמה החודשית, ועל בסיס שוטף, משק הבית הממוצע בכל המגזרים נמצא במינוס, ולא מצליח לגמור את החודש. גרובר (2014) מראה כי בעשור האחרון חל גידול ריאלי של כמאה מיליארד שקלים בחובות משקי הבית בגין דיור – והם עומדים כיום על כ-280 מיליארד שקלים. בחמש השנים האחרונות (שבמהלכן זינקו מחירי הדיור) גדל גם חלקו של החוב בגין דיור בסך חובות משקי הבית, מ-67 אחוז ל-70.5 אחוז (גרובר, 2014).

²⁰ כדי לחשב את הרכיבים הכספיים של החיסכון, יש לנכות מתוך סך החיסכון רכיבים המוגדרים כפחת (על רכב או על דירה), מכיוון שהפחת אינו מהווה הוצאה כספית ולכן אינו משפיע באופן ישיר על המאזן הכספי החודשי.

²¹ למעשה הפער בין ההכנסות להוצאות הכספיות (הידועות) עשוי להיות מעט קטן יותר מכיוון שמתנות כספיות לאירועים נספרות בצד ההוצאה, אך לא בצד ההכנסה. מדובר בתוספת הכנסה של כ-200 שקלים בחודש למשק בית (בכלל האוכלוסייה), אך לא ניתן לדעת מהו הסכום הרלוונטי עבור כל מגזר, מכיוון שהמתנות הכספיות ניתנות גם בין משקי בית ממגזרים שונים.

נתונים אלו מדגישים את עוצמת הפגיעה של משבר הדיור ביכולתן של משפחות ישראליות להגיע לאיזון כלכלי. עבור יהודים לא-חרדים, ההשקעה ברכישת דירה (לצורך מגורים) היא שמעבירה אותם ממאזן חודשי חיובי למאזן שלילי. במילים פשוטות, מחירי הדיור הגבוהים הם ככל הנראה הגורם העיקרי לכך שהמשפחה הישראלית הממוצעת לא מצליחה לגמור את החודש.

תרשים 26א'
הכנסות והוצאות של משקי בית לפי קבוצת אוכלוסייה
 ממוצע 2007–2012, בשקלים של 2012

* פירעון משכנתאות; תשלומים לקופת גמל, קרן השתלמות, ביטוח מנהלים, קרן פנסיה, ביטוח חיים.

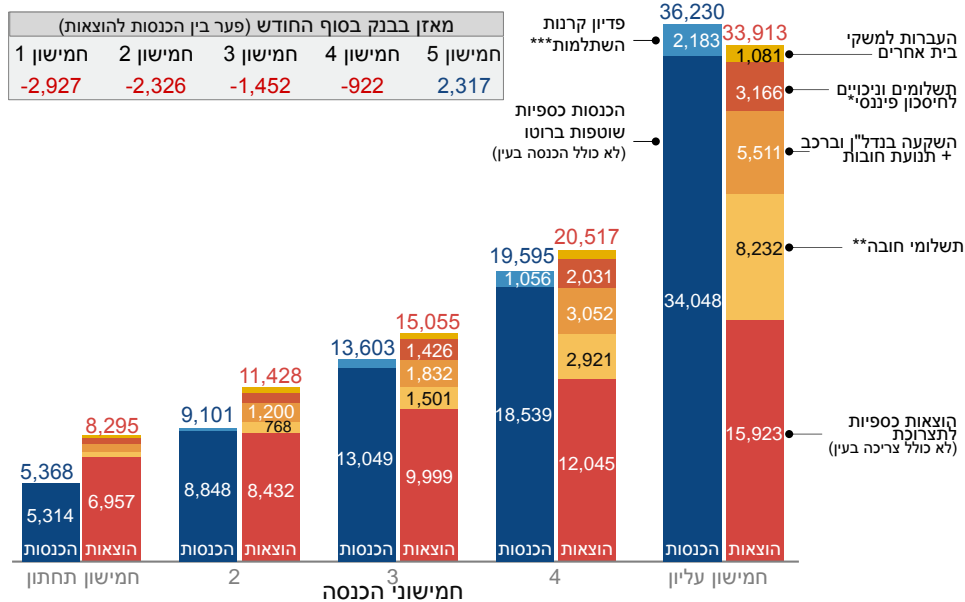
** מס הכנסה, מס בריאות, וביטוח לאומי.

*** מחושב על פי הפרשות עובד לקרנות השתלמות והכפלת סכום זה ב-5 (כדי להביא בחשבון גם את הפרשות המעביד לקרן ההשתלמות ואת תשואת הקרן עד לפדיון).

מקור: איתן רגב, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
 נתונים: סקר הוצאות משקי בית של הלמ"ס

גם כאשר בוחנים את המאזן הכספי של משקי הבית בישראל בחלוקה לחמישונים מתקבלת תמונה מדאיגה (תרשים 26ב). מאזנם של משקי בית המשתייכים לחמישון העליון אמנם חיובי, אך משקי הבית בארבעת החמישונים האחרים נמצאים במאזן כספי שלילי. בקרב משקי בית המשתייכים לחמישון התחתון ההכנסה הכספית נמוכה משמעותית מההוצאה הכספית לתצרוכת, ובחמישון השני ההכנסה הכספית (ברוטו) נמוכה מסכום ההוצאה לתצרוכת ותשלומי החובה, אך עבור החמישונים 3-4, רכישת הדירה היא הרכיב שמעביר אותם ממאזן חיובי למאזן שלילי.

תרשים 26ב'
הכנסות והוצאות משקי בית לפי חמישוני הכנסה
ממוצע 2007-2012, בשקלים של 2012

* פירעון משכנתאות; תשלומים לקופת גמל, קרן השתלמות, ביטוח מנהלים, קרן פנסיה, ביטוח חיים.

** מס הכנסה, מס בריאות, וביטוח לאומי.

*** מחושב על פי הפרשות עובד לקרנות השתלמות והכפלת סכום זה ב-5 (כדי להביא בחשבון גם את הפרשות המעביד לקרן ההשתלמות ואת תשואת הקרן עד לפדיון).

מקור: איתן רגב, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
נתונים: סקרי הוצאות משקי בית של הלמיס

כאמור, לנתונים אלו יש כמה הסברים אפשריים, ובהם כלכלה שחורה או קיומם של נכסים נוספים או מקורות הכנסה (חוקיים) אחרים שמשקי הבית המשתתפים בסקרי ההוצאות בוחרים שלא להזכירם. אך אם אין די בגורמים אפשריים אלו כדי להסביר פערים גדולים כל כך, ייתכן מאוד שמשקי הבית כיום, ובפרט זוגות צעירים, מוכרחים להיעזר בחסכוניות שצברו הוריהם כדי להצליח לרכוש דירות. אם זהו אכן המצב, משמעות הדבר היא שזרם החיסכון, אשר היה בעבר חיובי, הפך להיות שלילי. כלומר, החסכוניות הכספיים של משק הבית הממוצע בישראל הולכים ומצטמקים. יתר על כן, נראה כי כאשר לזוגות הצעירים אין אפשרות להיעזר בהורים, רכישת דירה היא לרוב אפשרות בלתי ריאלית.

4. מקורות הפער בין ההוצאות להכנסות המדווחות במשקי בית חרדיים

כפי שהוצג בתרשים 26א', הפער בין ההכנסות המדווחות להוצאות של משקי הבית החרדיים חריג בהשוואה לקבוצות האוכלוסייה האחרות, והמינוס החודשי המשתמע ממנו הוא 3,209 שקלים למשק בית.

פער גדול כל כך עשוי לנבוע בחלקו מהכנסה מעבודה שאינה מדווחת, אך נראה כי אין בכך כדי להסביר את כולו. הפער בין ההכנסות להוצאות בקרב לא-יהודים עומד על כ-2,000 שקלים בלבד, אך אין עדות לכך שהיקף העבודה הלא-מדווחת בקרבם קטן בהשוואה לחרדים (ואף ייתכן כי ההפך הוא הנכון). לפיכך, סביר שלמשקי בית חרדיים יש מקורות הכנסה בלתי מדווחים נוספים.

בהקשר זה נדרשת התייחסות מיוחדת לעמותות ולמוסדות הגמ"ח, אשר להם ככל הנראה תפקיד חשוב בכלכלת משקי הבית החרדיים. לשם כך נערכו כמה ראיונות עם גורמים חרדיים, ועם גורמים לא-חרדיים שלהם היכרות עם המגזר ועם מוסדות הגמ"ח.²² להלן עיקרי הדברים העולים מתוך ראיונות אלו.

מוסדות הגמ"ח (גמילות חסדים)

מוסדות אלו פועלים כגופים ללא מטרת רווח ומלווים כסף למשקי בית חרדיים ללא ריבית. עם זאת, אלו הן הלוואות שיש להחזירן (ולא מענקים). לגמ"חים יש מנגנוני גבייה בדיוק כמו לבנקים. יש ערבים להלוואות, וכאשר הלווה אינו עומד בתשלומי

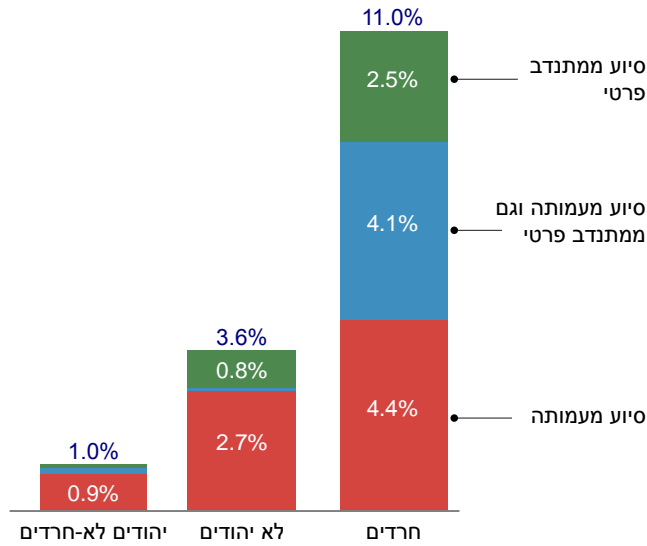
²² המרואיינים הם: אוריאל דרברג – מנכ"ל עמותת "פעמונים"; בן ריצ'רדסון – יהודי בריטי חרדי לשעבר, כלכלן בתחום הבנקאות, בוגר אוניברסיטת קיימברידג'; ח"ש – יזם חרדי; יונתן לחמי – סטודנט חרדי באוניברסיטה העברית; י', צעיר חרדי, ר"מ (רב מחנך) בשיבה וחוקר במכון מחקר חברתי.

ההחזר הכסף נגבה מהערבים. כמו כן, נפוצה מאוד במקרים כאלה התופעה של גלגול הלוואות מגמ"ח לגמ"ח. למרות האמור לעיל, לא כל ההלוואות מוחזרות במלואן ובהחלט קיימים מקרים שבהם הגמ"ח ניאות למחוק או לקצץ את חובם של לווים מסוימים, הנמצאים במצב קשה במיוחד. על פי הערכות המרואיינים, בין 10 ל-20 אחוז מכספי ההלוואות שמחלקים הגמ"חים אינם מוחזרים.

משקי בית חרדיים לווים כספים מגמ"חים כדי להשתמש בהם כהון עצמי לצורך נטילת משכנתה. הדבר שכיח במיוחד כאשר אב המשפחה צריך לרכוש דירה לרגל נישואי בתו. עם זאת, העובדה שההלוואה אינה נושאת ריבית ושיעור מחיקת החובות הגבוה יחסית מהווים תמריץ גם למשקיעי נדל"ן חרדיים לרכוש דירות להשכרה בעזרת הון עצמי מגמ"ח (והיתרה ממשכנתה), וליהנות מהפער בין הריבית במשק לריבית אפס בגמ"ח. כאמור, תופעה זו נהפכה נפוצה יותר בשנים האחרונות (כפי שהוצג בתרשימים 15, 16, 22 ו-24).

תרשים 27 מציג את שיעור הפרטים הבוגרים (גילאי 20 ומעלה) שקיבלו סיוע כספי בשנת 2013, לפי קבוצת אוכלוסייה ומקור הסיוע. כפי שניתן לראות, 11 אחוז מהפרטים החרדים הבוגרים קיבלו סיוע כספי, ומתוכם כ-9 אחוזים קיבלו סיוע כספי מעמותות. לעומת זאת רק 2.8 אחוזים מהפרטים הלא-יהודים ו-0.9 אחוזים מהיהודים הלא-חרדים קיבלו סיוע כספי מעמותות. פערים אלו אינם נובעים רק מכך ששיעור העניים במגזר החרדי גבוה; הם נשמרים גם כאשר בוחנים את שיעור מקבלי הסיוע הכספי מעמותות בקרב בעלי הכנסה נמוכה (פחות מ-2,000 שקלים לנפש). 15 אחוז מהחרדים בקבוצה זו קיבלו סיוע כספי, לעומת 4.7 אחוז מבעלי ההכנסה הנמוכה שאינם יהודים ו-3 אחוזים בקרב יהודים לא-חרדים – כלומר, היקפי הסיוע הכספי מעמותות במגזר החרדי גבוהים בהרבה לעומת מגזרים אחרים, גם בשקלול הבדלי ההכנסות.

תרשים 27
שיעור הפרטים הבוגרים שקיבלו סיוע כספי, 2013
 לפי קבוצת אוכלוסייה ומקור סיוע, גילאי 20 ומעלה

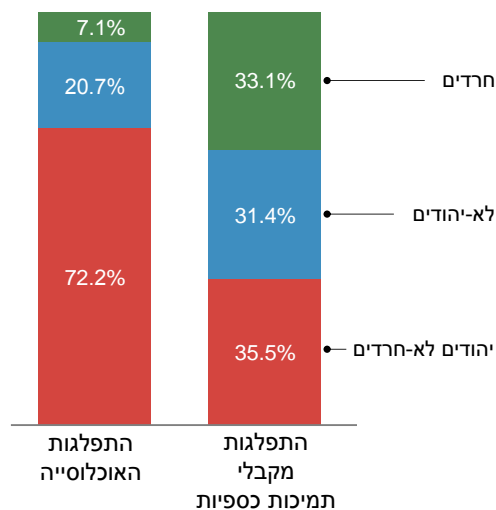
מקור: איתן רגב, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
 נתונים: הסקר החברתי של הלמ"ס

למעשה, כשליש מכלל הפרטים הבוגרים (בני 20 ומעלה) אשר קיבלו תמיכות כספיות בשנת 2013 היו חרדים, אף על פי שחלקם בקבוצת הגיל הזו הוא רק 7.1 אחוזים (תרשים 28).

תרשים 28

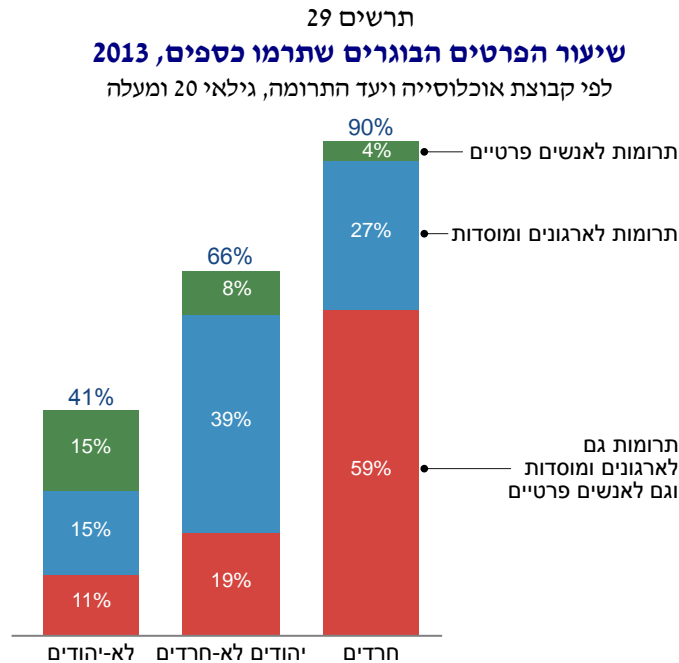
התפלגות מקבלי תמיכות כספיות לעומת התפלגות האוכלוסייה

לפי קבוצת אוכלוסייה, גילאי 20 ומעלה, 2013

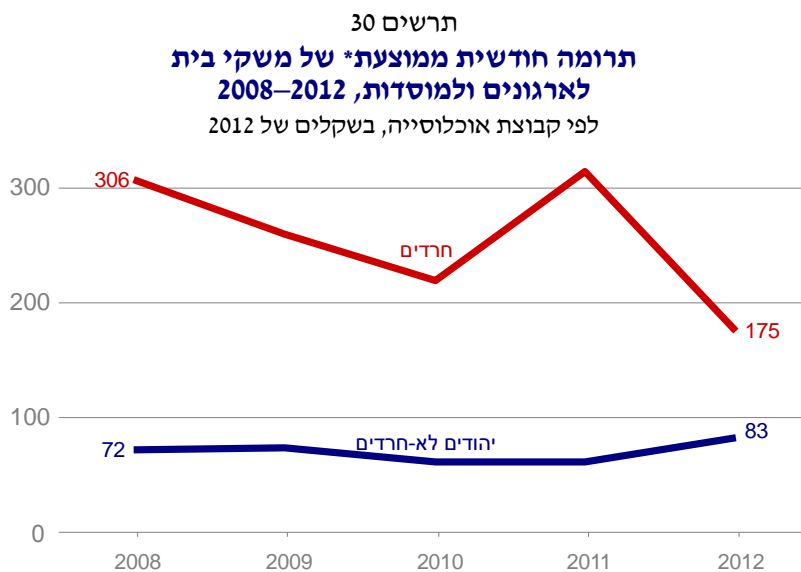
מקור: איתן רגב, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
 נתונים: הסקר החברתי של הלמ"ס

חשוב לומר כי במגזר החרדי גם היקף התרומות לעמותות ולארגוני צדקה גבוה משמעותית בהשוואה לקבוצות אוכלוסייה אחרות. 90 אחוז מן החרדים הבוגרים תרמו כספים בשנת 2013, ו-85 אחוז מתוכם תרמו כספים לעמותות – לעומת 66 אחוז מהיהודים הלא-חרדים, ו-41 אחוז מהלא-יהודים (תרשים 29). גם גובה התרומות הממוצע היה יותר בקרב חרדים: 42 אחוז מהם תרמו בשנת 2013 מעל 1,000 שקלים, לעומת 10.2 אחוז מהיהודים הלא חרדים ו-5.4 אחוז מהלא-חרדים.

מקור: איתן רגב, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל, נתונים: הסקר החברתי של הלמ"ס

עם זאת, גם היקף התרומות לעמותות, הגבוה יחסית בקרב החרדים בישראל, לא יכול להסביר לבדו את הפערים הגדולים בין ההוצאות להכנסות המדווחות של משקי הבית החרדיים, העומד על 3,209 שקלים בחודש. גם אם כל הכספים הנתרמים לגמ"חים החרדיים חוזרים אל משקי הבית החרדיים ומהווים הכנסה שאינה מדווחת בסקרי ההוצאות, עדיין נותר פער עצום בין ההכנסות להוצאות. כפי שניתן לראות בתרשים 30, התרומות החודשיות הממוצעות של משפחות חרדיות נעו בשנים האחרונות בין 175 ל-306 שקלים – והמגמה הכללית היא מגמת ירידה (שמספקת אינדיקציה נוספת להידלדלות המשאבים בקרב משקי בית חרדיים). מחד גיסא, קל לראות שהסכומים שחרדים ישראלים תורמים לעמותות יכולים להסביר רק חלק קטן מאוד מהפער בין ההכנסות להוצאות. מאידך גיסא, כל הראיונות והנתונים מצביעים על הגמ"חים כמקור ההכנסה הלא-מדווח העיקרי שמאפשר למשקי בית חרדיים רבים לגמור את החודש. מכך ניתן להסיק שחלק הארי של כספי הגמ"חים מגיעים מחו"ל (וכך גם עולה מן הראיונות).

* הממוצע כולל משקי בית שלא תרמו לארגונים ולמוסדות.

מקור: איתן רגב, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
 נתונים: סקר הוצאות משקי בית של הלמ"ס

מקורות המימון של מוסדות הגמ"ח

לדברי המרואיינים, חלק מכספי הגמ"חים מגיעים מתרומות של חרדים עשירים, ובאופן כללי, בחברה החרדית נהוג יותר שבעלי הממון חולקים אותו עם אחרים. עם זאת, מרבית המרואיינים מסכימים כי עיקר הכסף מקורו בהלוואות שמתקבלות במסווה של תרומות וכי הגמ"חים הם עסק לכל דבר. יש בהם פעילות ענפה של הלבנת כספים, ומרבית הכסף המוזרם אליהם (שהוא כסף שחור) מגיע כהלוואות מיהודים בחו"ל או מחרדים החיים בארץ אך נחשבים תושבי חוץ. אלו מעבירים את הכספים לגמ"חים מתוך חשבונות זרים, וקשה מאוד לעקוב אחר תנועת הכספים. בשנת 2009 ביצע ה-FBI גל מעצרים בקרב בכירי העדה החאלבית בניו ג'רזי, בחשד לעבירה על חוקי הלבנת הון. כמו כן, הארגון שקל אז לנקוט בצעדים משפטיים כלפי שורת ראשי מוסדות וראשי ישיבות בארץ שהוגדרו כאנשי המעגל השני במנגנון הלבנת ההון (ארליך, 2009). בספטמבר 2014 חשפה יחידת להב 433 (יאח"ה), בתיאום עם רשויות האכיפה בארצות הברית ובאירופה, רשת הלבנת הון חובקת עולם שגלגלה מאות מיליוני שקלים. אזרחים ותושבים ישראלים, חלקם

חרדים, גזרו עמלות כבדות על עסקאות הלבנת הון לטובת עבריינים בחו"ל. חברי הרשת החרדים ניצלו את יכולתם להזיז את הכסף ממקום למקום באמצעות בלדרים ואברכים שטסים הרבה ברחבי העולם והעבירו את כספי העבירות בין מדינות אירופה, דרך הארץ וחזרה לאירופה או ארצות הברית (לוי-וינריב, 2014).

לדברי חלק מהמרואיינים, מנגנון הלבנת ההון מורכב מאוד, וכולל רשת מסועפת של מוסדות ואנשי קשר בארץ ובחו"ל. כך לדוגמה, עבריין מס אמריקני המעוניין להלבין 100,000 דולרים יכול לפצל את הסכום ל-10 חלקים, ולהעביר אותם לאנשי קשר או מתווכים יהודים מתוך הקהילה שלו. כל אחד מאותם המתווכים מעביר את הסכום שקיבל (בניכוי עמלת תיווך קטנה) למוסד גמ"ח בישראל כתרומה פרטית (אך בפועל זוהי הלוואה). בגלל הפיצול מדובר בהעברות קטנות יחסית, אשר אינן מעוררות חשד. מוסדות הגמ"ח מלווים את הכספים הללו (ללא ריבית) למשקי בית חרדיים בישראל, וכאמור מנגנוני הגבייה של הגמ"חים מבטיחים כי מרבית הכספים יוחזרו להם, ורק כ-20–10 אחוז מכספי ההלוואות נמחקים. עבור מלביני הכספים בחו"ל, זהו מחיר נמוך ביחס לאלטרנטיבות הלבנה אחרות.

כאשר על מוסד הגמ"ח להחזיר את ההלוואות שקיבל מחו"ל (בניכוי 20–10 אחוז), נכנסת לפעולה מערכת שלמה של אנשי קשר ומתווכים. מוסד הגמ"ח עשוי לפצל את הסכום ולהעבירו (בחלקים) לכמה אנשי קשר בקהילה הרלוונטית בישראל (כלומר הזרם החרדי שאותו משרת הגמ"ח). כל אחד מאותם אנשי קשר תורם את הכסף שקיבל מהגמ"ח לאחד הרבנים הבכירים בזרם זה. אותו רב תורם את הכסף לכמה ארגוני צדקה בישראל (המשתייכים לאותו הזרם), וארגוני הצדקה הללו תורמים את הכסף לארגוני צדקה בחו"ל.²³

בשלב האחרון צריכים ארגוני הצדקה בחו"ל למצוא דרכים להעביר את הכספים בחזרה למלווה המקורי מבלי לעורר את חשד הרשויות. אחת הדרכים לעשות זאת היא הזמנת שירותים מהמלווה עצמו במחיר מנופח, כך שהתשלום יכלול הן את מחיר השירותים והן את כספי ההלוואה המקוריים. התהליך כולו סבוך ומתוחכם, והשיטה פועלת היטב בזכות שיתוף הפעולה והאמון ההדדי בין כל הצדדים המעורבים.

²³ מכיוון שהפיקוח הממשלתי על ארגוני הצדקה בישראל מועט, קשה מאוד לעקוב אחרי הכסף. הוא עשוי לעבור דרך 20 ערוצים שונים לפני שיחזור למלווה המקורי.

השפעת ההון השחור על שוק הנדל"ן בישראל

על פי הערכות מנהל הכנסות המדינה, חלק גדול משוק הנדל"ן להשקעה בישראל מתבסס על הון שחור המושקע ברכישת דירות. בכירים ברשות המסים הצהירו כי הם מודעים לכך שהון שחור רב מוברח ארצה ומולבן באמצעות עסקות נדל"ן. על פי המחקר שערך המנהל, הכנסתם החודשית ברוטו של 18 אחוז ממשקי הבית שרכשו דירות להשקעה בשנים 2012–2014 הייתה נמוכה מ-7,000 שקלים. אין זה סביר שאחוז גבוה כל כך של משקי בית בעלי הכנסה נמוכה כל כך ירכשו דירות להשקעה. סביר יותר להניח שהכנסתם המדווחת היא רק חלק מהכנסתם האמיתית, או שהם משמשים כיסוי לרוכש הדירה האמיתי המנסה לחמוק מתשלום מס או מחשיפת מידע על גובה הונו (מירובסקי, 2014). כאמור, נתונים אלו עולים בקנה אחד עם ממצאי תרשים 26א', המראה כי בשקלול הוצאות משקי הבית החרדים על דיו, הוצאותיהם החודשיות גבוהות בהרבה מהכנסותיהם המדווחות. נראה כי זרימת הון שחור מחו"ל, ופעילות הלבנת הון ענפה בסיוע מוסדות הגמ"ח, היא המאפשרת למשקי בית חרדים רבים לרכוש דירות למרות הכנסותיהם הנמוכות. הדבר בא לידי ביטוי ברכישת דירות לא רק למגורים אלא גם להשקעה – תוך ניצול ההלוואות נטולות הריבית ושכיחות מחיקת החובות. השפעתה של תופעה זו על מחירי הנדל"ן בישראל ראויה לבחינה מעמיקה יותר.

זרקור: התמודדות החרדים עם העלייה במחירי הדיור איל קמחי, נחום בלס וחיים בלייך

בין 2003 ל-2012 חלה עלייה של 34 אחוז במחירי הדירות שרוכשיהן היו משקי בית יהודיים לא-חרדיים, אולם מחירי הדירות שרכשו יהודים חרדים עלו ב-6 אחוזים בלבד באותה התקופה. אחד ההסברים לפערים אלו הוא שמשפחות חרדיות צעירות מוצאות פתרונות דיור באזורים שהדיור בהם זול במיוחד, ואפילו מסובסד. כדי לבחון הסבר זה נבדקו השינויים במספרי התלמידים היהודים בבתי ספר יסודיים באזורים שונים, על פי סוג הפיקוח של בית הספר (ממלכתי, ממלכתי-דתי או חרדי). באופן כללי, זיהוי משקי בית חרדיים במאגרי מידע נעשה בשיטות שונות, שאף אחת מהן אינה מושלמת. לעומת זאת, מערכת החינוך מאפשרת זיהוי מדויק

(המשך בעמ' הבא)

(המשך מעמ' קודם)

של תלמידים הלומדים בבתי ספר חרדיים, וכך אפשר לעקוב אחרי מגמות דמוגרפיות באוכלוסייה החרדית בצורה מדויקת למדי.

לוח 1 מציג את השינויים במספרי התלמידים היהודים בכיתות א'-ו' בין 2000 ל-2014, לפי סוג פיקוח ולפי מחוז גיאוגרפי. ניתן לראות את סך הגידול באוכלוסייה החרדית, שמתבטא בגידול של 80 אחוז במספר התלמידים בבתי הספר החרדיים, לעומת גידול של 23 אחוז בבתי הספר הממלכתיים-דתיים, ו-9 אחוזים בלבד בבתי הספר הממלכתיים. בחלוקה על פי אזורים ניכר גידול בשיעור כפול מהמוצע הארצי (160 אחוז) בבתי הספר החרדיים במחוז המרכז, ובשיעור כפול ומכופל (371 אחוז) בבתי הספר החרדיים במחוז יו"ש (יהודה ושומרון). שלא במפתיע, אלה הם שני המחוזות בעלי שיעור הגידול הגבוה ביותר במספר סך התלמידים (מכל סוגי הפיקוח): 36 אחוז ו-120 אחוז, בהתאמה.

לוח 1. השינוי במספר התלמידים היהודים בכיתות א'-ו' בין 2000 ל-2014
לפי סוג פיקוח ולפי מחוז גיאוגרפי

מחוז	סוג פיקוח של בית הספר			סה"כ
	ממלכתי	ממלכתי-דתי	חרדי	
דרום	-3%	+11%	+79%	+12%
חיפה	-2%	-3%	+62%	+3%
ירושלים	-12%	+26%	+56%	+29%
מרכז	+27%	+23%	+160%	+36%
תל אביב	+9%	-1%	+25%	+12%
צפון	+1%	+21%	+47%	+9%
יו"ש	+13%	+80%	+371%	+120%
סה"כ	+9%	+23%	+80%	+24%

מקור: קמחי, בלס ובלייך, מרכז טאוב
נתונים: משרד החינוך

(המשך בעמ' הבא)

(המשך מעמ' קודם)

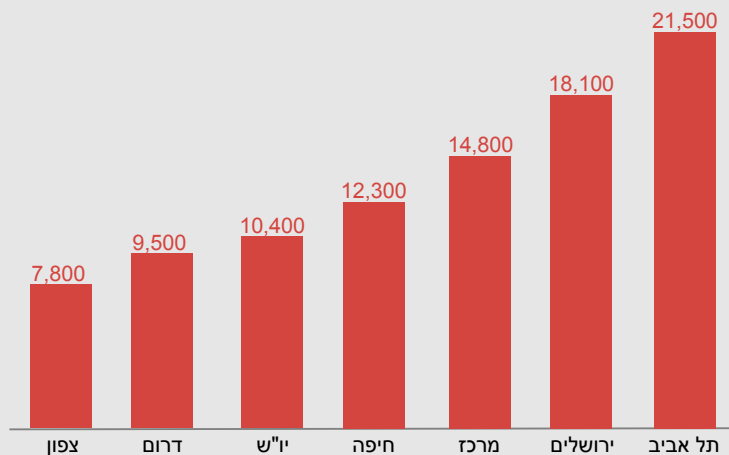
אין בכך כדי לרמוז על תהליך של התחרדות בקרב האוכלוסייה הקיימת במחוז יו"ש. סביר יותר להניח שמדובר בהגירה פנימה של משפחות חרדיות צעירות התרות אחרי פתרונות דיור זולים. תימוכין לכך ניתן למצוא בעובדה שבמעלה אדומים ובאריאל, שני יישובים גדולים יחסית שבהם אוכלוסייה מעורבת של חילוניים ודתיים-לאומיים, חל גידול אוכלוסייה של 30 אחוז בין 2002 ל-2012, ואילו בשני היישובים החרדיים הגדולים, מודיעין עילית וביתר עילית, גידול האוכלוסייה הגיע ל-130 אחוז באותן שנים.

בתרשים 31 ניתן לראות כי מחירי הדיור במחוז יו"ש נמוכים משמעותית מאשר במחוזות תל אביב, ירושלים, חיפה והמרכז. המסקנה היא שהאוכלוסייה החרדית מגיבה יותר לפערי המחירים מאשר אוכלוסיות אחרות, אם מפאת העדפות מקום מגורים השונות מכלל האוכלוסייה או כתוצאה מחוסר ברירה. מכל מקום, מסתמן שמעבר לאזורים שהדירות בהן זולות יותר היא אחת הדרכים, אם לא הדרך העיקרית, שבאמצעותן מתמודדת האוכלוסייה החרדית עם יוקר המחיה בכלל, ועם מחירי הדיור המאמירים בפרט.

תרשים 31

מחירי דירות

מחיר למ"ר בשקלים, דירות חדשות ויד שנייה, 2014

מקור: איל קמחי, נחום בלס וחיים בלייך, מרכז טאוב

נתונים: www.madlan.co.il

5. סיכום

פרק זה סקר את רכיבי ההכנסה, ההוצאה והחיסכון של משקי בית בישראל, תוך בחינת ההבדלים בין מגזרים שונים ומשקי בית ברמות הכנסה שונות. התייחסות מיוחדת ניתנה לשינויים שחלו בדפוסי הצריכה והחיסכון במגזר החרדי, בדגש על תחום הנדל"ן. מן הממצאים עולה כי בכל המגזרים קיימים פערים משמעותיים בין ממוצע ההוצאות הכספיות המדווחות לממוצע ההכנסות הכספיות. פערים אלו גבוהים במיוחד במגזר החרדי, ועומדים על 3,209 שקלים בחודש (ממוצע לשנים 2007–2012).

הגם שחלק מפער זה עשוי להיות מוסבר בקיומה של כלכלה שחורה, אין זה סביר להניח שהיא מסבירה את כל הפער. בהסתמך על הנתונים, סביר להניח כי לצד הכנסות מעבודה שאינן מדווחות וזרימת הון שחור מחו"ל, קיים גם גירעון מובנה אשר גורם לגידול מתמיד בהתחייבויותיהם של משקי בית חרדיים לבנקים ולמלווים אחרים. היקף החובות של משקי בית חרדיים בגין רכישת דירה גדל מאוד בשנים האחרונות; תשלומי המשכנתה החודשיים שלהם גדלו בעשור האחרון ב-72 אחוז (במונחים ריאליים), ושיעור בעלי המשכנתאות החרדים עלה מ-34.7 אחוז ל-41.4 אחוז. לעומת זאת, שיעור בעלי המשכנתאות בקרב יהודים לא-חרדים דווקא ירד.

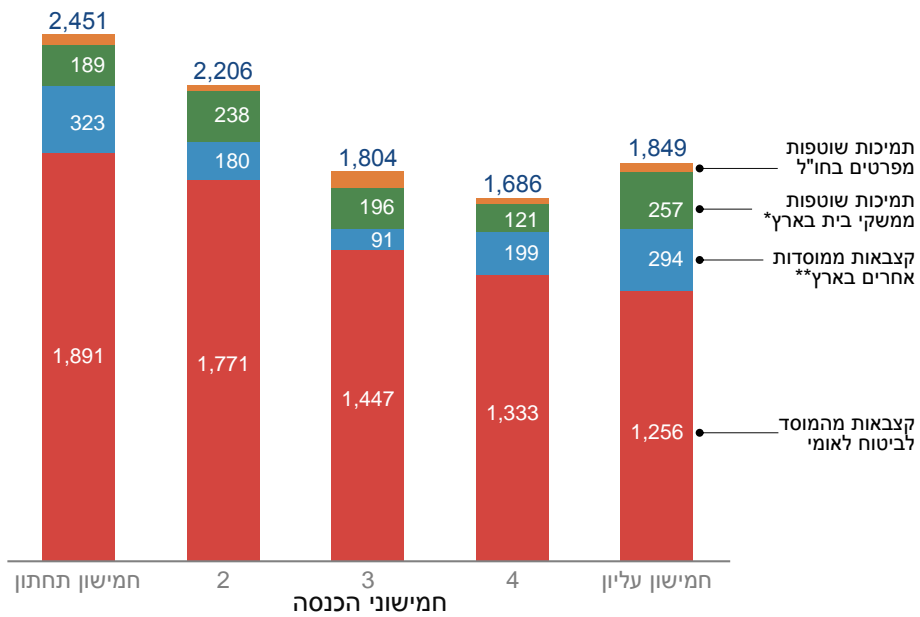
למרות העלייה במחירי הנדל"ן, היקף ההשקעות בנדל"ן במגזר החרדי רק גדל. שיעור משקי הבית החרדיים הרוכשים דירה להשקעה עומד על 1.34 אחוזים בשנה, לעומת 0.63 אחוז בלבד בקרב יהודים לא-חרדים (ממוצע לשנים 2007–2012); וההשקעה החודשית הממוצעת של משקי בית חרדיים בנדל"ן זינקה מ-1,374 שקלים ב-2007 ל-3,190 שקלים ב-2012. נראה כי תחום השקעות הנדל"ן התקבע בשנים האחרונות במגזר החרדי כאפיק אשר מחד גיסא יאפשר את המשך קיום אורח החיים התורני, ומאידך גיסא יניב פרנסה מספקת.

עם זאת, המגמות המתגלות בנתונים מעלות ספק גדול באשר לקיימות ארוכת הטווח של מצב זה. הגידול בהלוואות ובהתחייבויות מלמד על הצטמקות מתמדת של המשאבים הזמינים למשפחות חרדיות ותלות מוגברת בסיוע חיצוני. הגם שההשקעה בנדל"ן עשויה בהחלט להניב לחלק מן המשקיעים תשואות יפות, השקעה המתבצעת במינוף יתר תוך כניסה לחובות כבדים היא מסוכנת, ועשויות להיות לה השלכות הרסניות עבור הלווים. יתר על כן, נראה כי במגזר החרדי קיימת זרימה ענפה של הון שחור שמקורו בחו"ל – המגיע לשוק הנדל"ן הישראלי דרך מוסדות הגמ"ח ומשקי הבית. השפעתה של תופעה זו על מחירי הנדל"ן בישראל ראויה לבחינה מעמיקה יותר.

מחירי הנדל"ן הגבוהים מהווים קושי כלכלי משמעותי גם עבור קבוצות האוכלוסייה האחרות. ממבט על מאזני ההכנסות וההוצאות בכלל המגזרים מסתמנת תמונה מטרידה, ולפיה משק הבית הממוצע בישראל אינו מסוגל לרכוש דירה ללא סיוע (בדרך כלל מההורים) שמקורו בחסכונות קודמים, כלומר, זרם החיסכון הכספי הוא שלילי, והחסכונות הכספיים של דור ההורים מצטמקים כדי לאפשר לילדיהם חיסכון נדלני – רכישת דירה. ספק אם גם מצב זה הוא בר-קיימא בטווח הארוך, שכן נראה שמחירי הדירות הנוכחיים מקשים מאוד על הדור הצעיר לצבור חסכונות כספיים שיאפשרו להם בבוא העת לסייע לילדיהם באופן דומה.

נספחים

תרשים נ"1
קצבאות ותמיכות חודשיות למשק בית
 לפי חמישוני הכנסה ומקור תמיכה, בשקלים, 2011

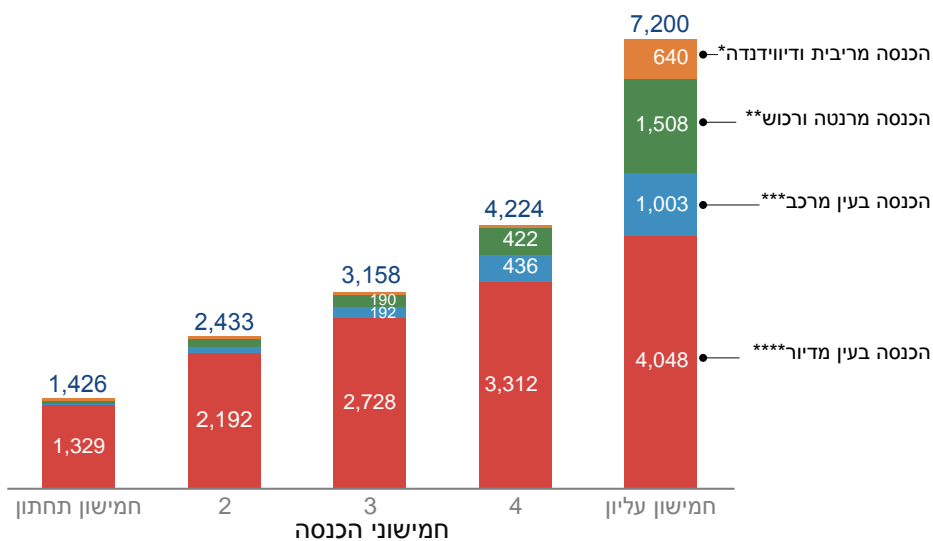
* הכנסה מפרטים בארץ; דמי מזונות; הכנסה שוטפת אחרת.
 ** משרד הביטחון, משרד הקליטה, משרד הבינוי והשיכון, משרד הרווחה, הסוכנות היהודית, ישיבות וכדומה; מלגות לימודים המתקבלות באופן שוטף.

מקור: איתן רגב, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
 נתונים: סקר הוצאות משקי בית של הלמ"ס

תרשים נ"2

הכנסות חודשיות מהון למשק בית

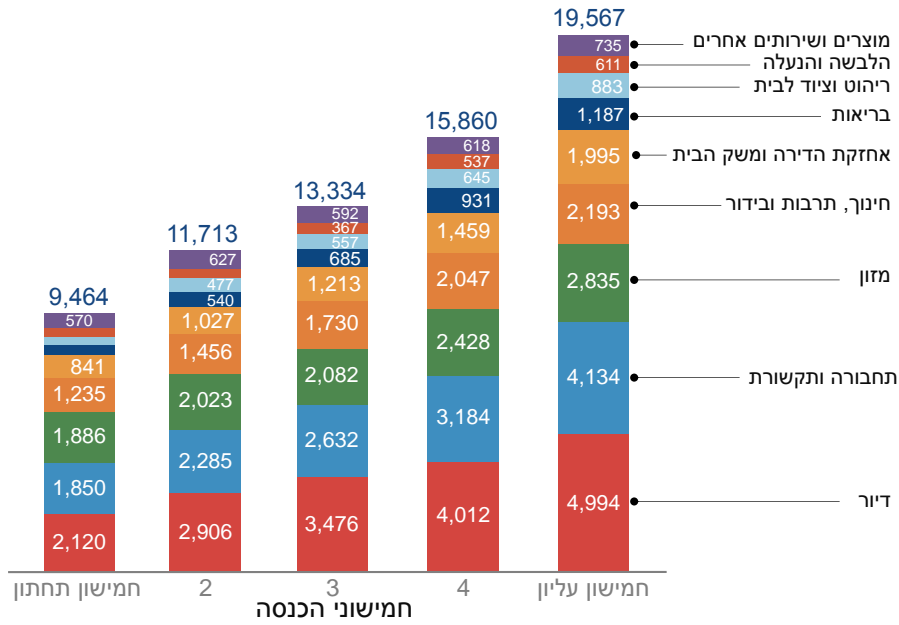
לפי חמישוני הכנסה ומקור תמיכה, בשקלים, 2011

- * ריבית על פיקדונות קצרי מועד; ריבית על תכניות חיסכון מעל שנה; ריבית על אג"ח; דיווידנד.
- ** הכנסה מהשכרת בית, דירה או חדר; הכנסה מהשכרת רכוש אחר.
- *** הכנסה בעין מרכב בבעלות; הכנסה בעין מרכב של מעביד.
- **** זקיפת הכנסה מדירה בבעלות; זקיפת הכנסה מדירה בדמי מפתח; זקיפת הכנסה מדירת חינוך.

מקור: איתן רגב, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
נתונים: סקר הוצאות משקי בית של הלמ"ס

תרשים נ"א'
התפלגות הוצאה על תצרוכת במשקי בית
 לפי חמישוני הכנסה, בשקלים, 2011

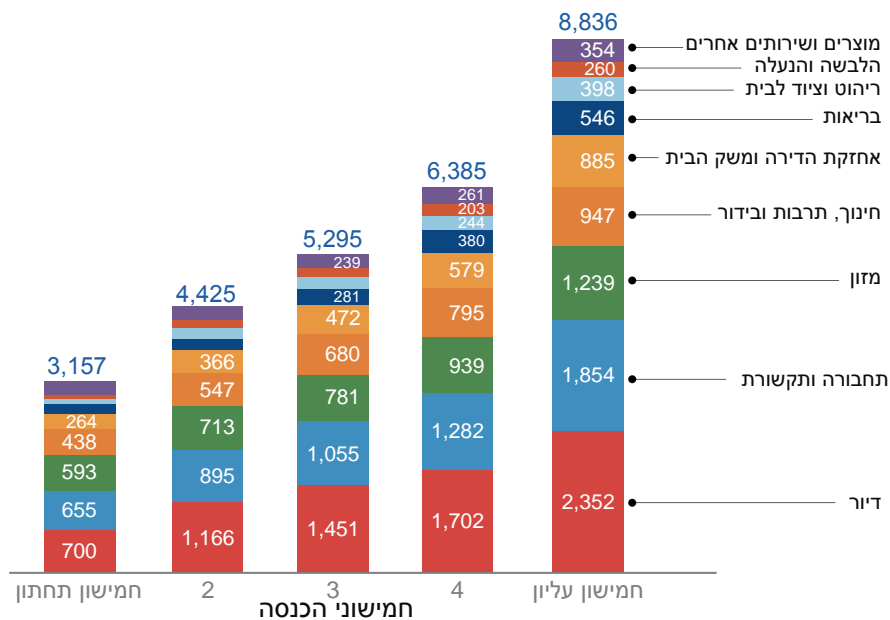

מקור: איתן רגב, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
 נתונים: סקר הוצאות משקי בית של הלמ"ס

תרשים ניבוי

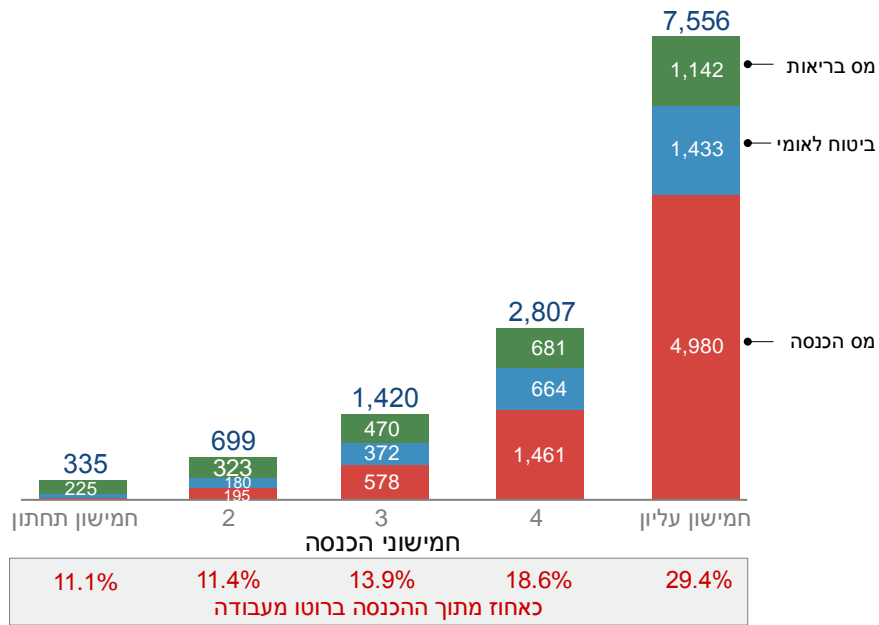
התפלגות הוצאה על תצרוכת לנפש מתוקנת

לפי חמישוני הכנסה, בשקלים, 2011

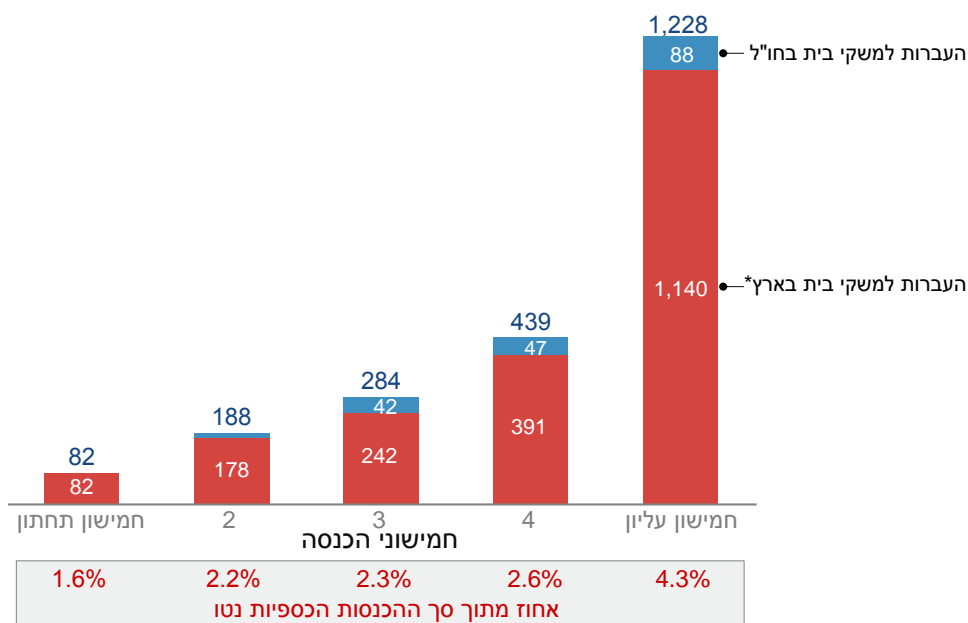
מקור: איתן רגב, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
 נתונים: סקר הוצאות משקי בית של הלמ"ס

תרשים נ"4
תשלומי חובה חודשיים של משקי בית
 לפי חמישוני הכנסה, בשקלים, 2011

מקור: איתן רגב, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
 נתונים: סקר הוצאות משקי בית של הלמ"ס

תרשים נ"5
העברות חודשיות למשקי בית אחרים
 לפי חמישוני הכנסה, בשקלים, 2011

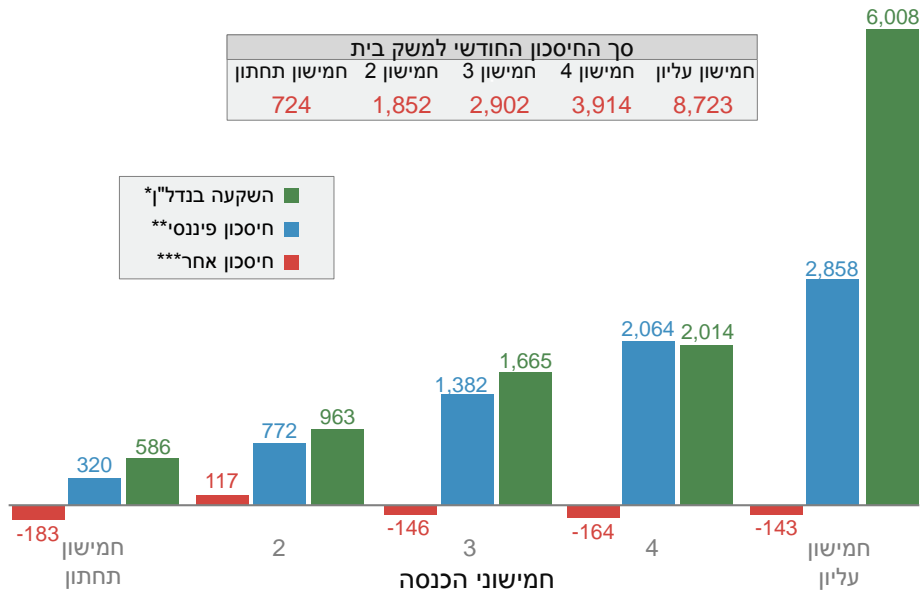

* העברות שוטפות בארץ כולל דמי מזונות; מתנות כספיות לאירועים; מתנות כספיות על סך פחות מ-100 ש"ח.

מקור: איתן רגב, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
 נתונים: סקר הוצאות משקי בית של הלמ"ס

תרשים נ"6
מרכיבי החיסכון החודשי למשק בית
 לפי חמישוני הכנסה, בשקלים, 2011

סך החיסכון החודשי למשק בית				
חמישון תחתון	חמישון 2	חמישון 3	חמישון 4	חמישון עליון
724	1,852	2,902	3,914	8,723

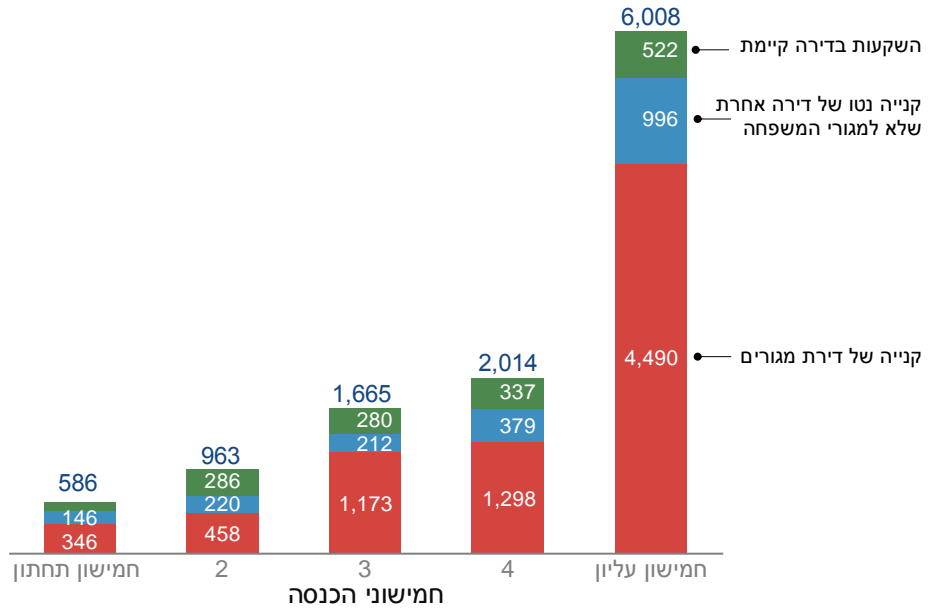

- * קנייה של דירת מגורים; קנייה נטו של דירה אחרת שלא למגורי המשפחה; השקעות בדירה קיימת.
 - ** פרמיות לביטוח חיים; תשלומים לקופת גמל, קרן השתלמות, קרן פנסיה, ביטוח מנהלים; פירעון משכנתאות (קרן + ריבית).
 - *** חיסכון ברכב; תנועת חובות; עודף מכירות (ריהוט, ציוד, אופנועים, מכוניות).
- מקור: איתן רגב, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
 נתונים: סקר הוצאות משקי בית של הלמ"ס

תרשים נ"ל

השקעה חודשית ממוצעת בנדל"ן בשנה האחרונה*

לפי חמישוני הכנסה וסעיפי השקעה, בשקלים, 2011

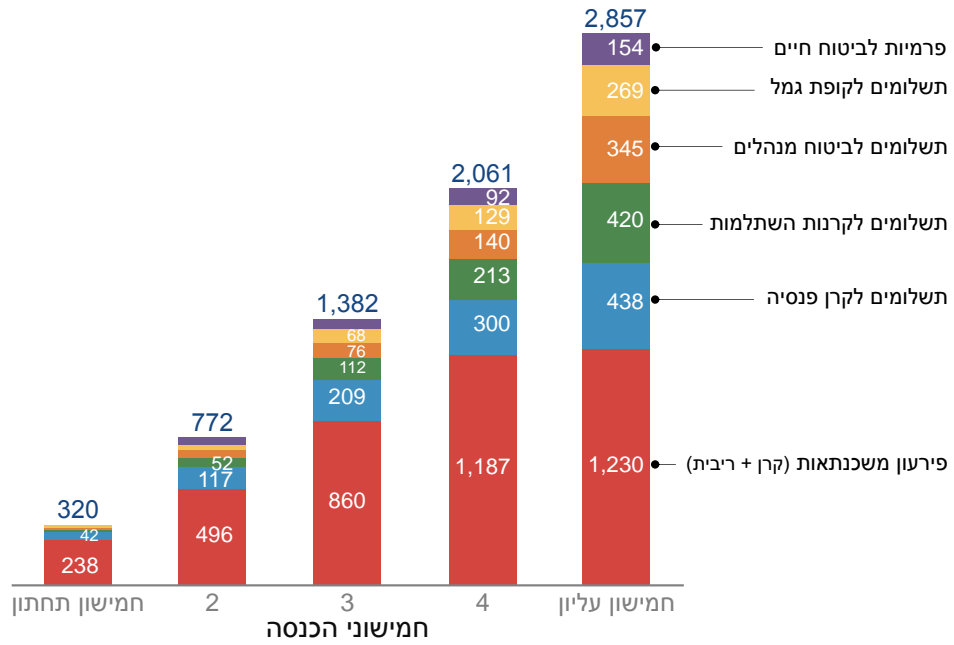

* הממוצעים כוללים גם את משקי הבית שלא השקיעו בנדל"ן ב-2011.

מקור: איתן רגב, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
נתונים: סקר הוצאות משקי בית של הלמ"ס

תרשים נ"8
חיסכון פיננסי חודשי*

לפי חמישוני הכנסה וסוג חיסכון, בשקלים, 2011

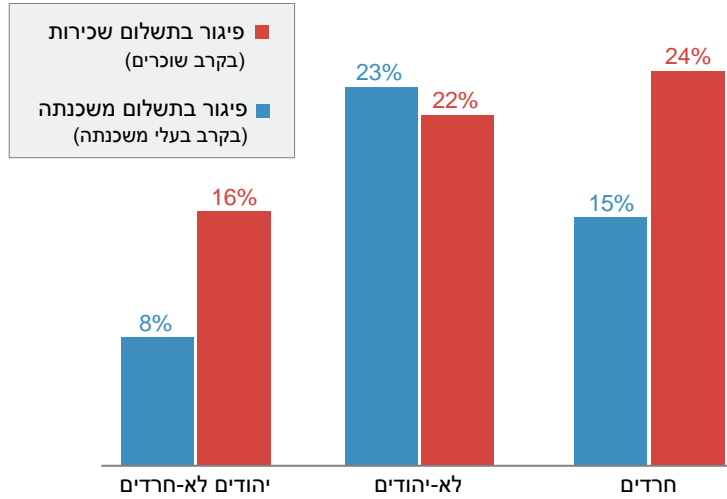
* התשלומים לקרנות פנסיה, קרנות השתלמות, ביטוח מנהלים וקופות גמל מייצגים רק את הפרשות העובד, ואינם כוללים את הפרשות המעביד.

מקור: איתן רגב, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
 נתונים: סקר הוצאות משקי בית של הלמ"ס

תרשים ניף

פיגורים בתשלומי שכירות ומשכנתה, 2013

לפי קבוצת אוכלוסייה, גילאי 20 ומעלה

מקור: איתן רגב, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
נתונים: הסקר החברתי של הלמ"ס

מקורות

- ארליך, ניצן (2009), "חשש כבד: ה-FBI בעקבות ראשי-הישיבות בישראל", **כיכר השבת**, 26 ביולי 2009.
- בן-דוד, דן וחיים בלייך (2013), "עוני ואי שוויון בישראל: התפתחויות לאורך זמן ובהשוואה ל-OECD", בתוך דן בן-דוד (עורך), **דוח מצב המדינה – חברה, כלכלה ומדיניות 2013**, עמ' 66–17.
- גרובר, נעם (2014), "שוק הדיור בישראל", בתוך דן בן-דוד (עורך), **דוח מצב המדינה 2014 – חברה, כלכלה ומדיניות**, עמ' 146–81.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, **סקרי הוצאות של משקי בית**, שנים שונות.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, **הסקר החברתי**, שנים שונות.
- לוי-וינריב, אלה (2014), "נחשפה רשת הלבנת הון חובקת עולם שגלגלה מאות מיליוני שקלים", **גלובס**, 30 בספטמבר 2014.
<http://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000975198>
- מירובסקי, אריק (2014), "בית לבן כסף שחור", **דה-מרקר**, 5 בספטמבר 2014.
<http://www.themarket.com/realestate/1.2424241>